

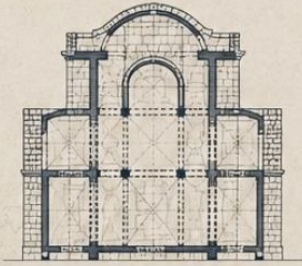
ANTİK ÇAĞ'DA BİTHYNİA'DA KENT, MİMARİ VE İNANÇ

(NİKAİA, PRUSA, APAMEİA)

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Kamil DOĞANCI
ve
Dr. Öğr. Üyesi İlknur GÜNEL ŞAHİN

NİKAİA

PRUSA

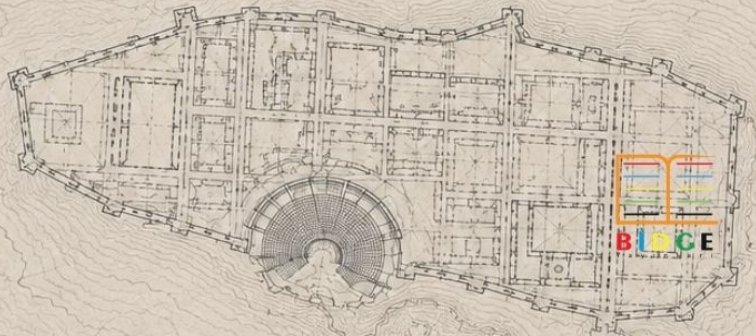

APAMEİA

● NİKAİA

● PRUSA

● APAMEİA

BİDGE Yayınları

Antik Çağ'da Bithynia'da Kent, Mimari ve İnanç (Nikaia, Prusa, Apameia)

Editör: DOÇ.DR. KAMİL DOĞANCI ve DR. ÖĞR. ÜYESİ
İLKNUR GÜNEL ŞAHİN

ISBN: 978-625-8821-79-6

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2026-08-11

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İÇİNDEKİLER

Mekansal Tarih Perspektifinden Nikaia Konsili: İmparatorluk İdeolojisinin Kentsel Mekan Üzerinden İnşası	1
<i>TUĞBA VAMİN</i>	
Uludağ Eteğindeki Bursa: Prusa Ad Olypnum	35
<i>UMUT AÇIKGÖZ</i>	
Antik Çağ'da Apameia / Myrleia (Mudanya)	56
<i>ELİF AYDIN</i>	

BÖLÜM 1

MEKANSAL TARİH PERSPEKTİFİNDEN NİKAİA KONSİLİ: İMPARATORLUK İDEOLOJİSİNİN KENTSEL MEKAN ÜZERİNDEN İNŞASI

TUĞBA VAMİN¹

Giriş

Geç Antik Çağ, Roma İmparatorluğu'nun siyasal, toplumsal ve dini yapısında köklü dönüşümlerin yaşandığı çok katmanlı bir tarihsel evreyi ifade etmektedir. IV. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın imparatorluk bünyesinde kurumsallaşması, yalnızca inanç sisteminin dönüşümünü değil; aynı zamanda siyasal iktidarın dini alan üzerindeki etkisini yeniden tanımladığı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda ekümenik konsiller, Hristiyan doktrininin teşekkülünde ve dini birlik anlayışının tesisinde belirleyici rol oynamıştır. Bununla birlikte, söz konusu konsillerin tarih yazımında büyük ölçüde teolojik tartışmalar ve dogmatik kararlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu yaklaşım, konsillerin gerçekleştiği mekânların, coğrafi koşulların ve kentsel bağlamın süreç üzerindeki etkisinin çoğu zaman ihmal edilmesine yol açmıştır. Oysa konsillerin toplandığı kentlerin seçimi, yalnızca

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, ORCID: 0009-0005-7471-0755

dini gerekçelerle açıklanamayacak kadar karmaşık olup; ulaşım ağları, stratejik konum, imparatorluk merkezine yakınlık ve siyasal denetim gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Bu durum, mevcut literatürde konsillerin mekânsal boyutunun yeterince problematize edilmediğini ve bu alanda önemli bir boşluk bulunduğunu göstermektedir.

Özellikle MS 325 yılında toplanan Nikaia (İznik) Konsilini, erken Hristiyanlık tarihinin dönüm noktaları arasında yer almasına rağmen, bu toplantının gerçekleştirildiği mekânların seçim kriterleri ve söz konusu mekânların karar alma süreçleri üzerindeki etkisi sınırlı biçimde ele alınmıştır. Nikaia örneğinde bu durum daha belirgin hale gelmektedir. Marmara Havzası içerisindeki stratejik konumu, kara ve su ulaşım ağlarına olan yakınlığı ve imparatorluk merkezi ile kurduğu bağlantı, kenti yalnızca bir yerleşim olmaktan çıkarak, siyasal ve dini kararların üretildiği bir merkez haline getirmiştir.

Bu çalışmada mekânsal özelliklerin konsillerin işleyişine ve sonuçlarına nasıl yansıdığı meselesi derinlemesine ele alınacaktır. Araştırmanın temel problemi, erken Hristiyanlık döneminde konsillerin yalnızca teoloji içerikleri üzerinden değil, aynı zamanda mekânsal ve coğrafi bağlamları çerçevesinde nasıl şekillendiği ve Nikaia'nın coğrafi özelliklerinin bu süreçte nasıl belirleyici bir rol oynadığıdır. Bu doğrultuda çalışma, MS 325 Nikaia Konsili'ni mekânsal tarih perspektifi çerçevesinde ele alarak, imparatorluk ideolojisinin kent mekânı üzerinden nasıl inşa edildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece konsillere ilişkin mevcut literatürde ihmal edilen mekânsal boyutun analize dâhil edilmesiyle, erken Hristiyanlık dönemine dair daha bütüncül bir değerlendirme ortaya koyulması hedeflenmektedir.

Nikaia'nın Kentsel Önemi

Coğrafi ve Stratejik Konumu

Nikaia'nın içinde bulunduğu Bithynia, Kuzeybatı Anadolu'da yer alan ve doğal sınırları belirgin bir coğrafi bölgedir. Bölge; doğuda Paphlagonia, kuzeyde Pontus Euxenios (=Karadeniz), batıda Propontis (=Marmara Denizi) ile Rhyndakos (=Kocaçay, Atranos Çayı) ve güneyde Sangarios (=Sakarya) Irmağı ile çevrelenmiştir (Strab. XII.4.1; Plin. HN V.142, Doğancı, 2019: 212; Sevin, 2001: 31; Işık, 2001, 7, 23; Gürgen, 2019: 237; Gürgen, 2022: 121). Sahip olduğu bu stratejik konum, Bithynia'yı tarih boyunca önemli bir geçiş ve yerleşim alanı hâline getirmiştir.

Nikaia, Askania Limne'nin (İznik Gölü) doğu kıyısında, doğal sınırlarını oluşturan Derbent ve Avşa Dağ sıraları arasında yer alan verimli bir ova üzerinde kurulmuştur. Bu coğrafi konum, hem tarımsal üretim açısından elverişli bir çerçeve sunmuş hem de yerleşimin sürekliliğini destekleyen doğal kaynaklara erişim sağlamıştır. Özellikle Karsak Deresi ve ona eşlik eden vadi sistemi, göl ile Gemlik Körfezi arasında doğal bir bağlantı oluşturarak fazla suyun tahliyesine imkân tanımış, böylece bölgenin hidrolojik dengesine katkıda bulunmuştur.

Antik kaynaklarda Nikaia, Bithynia bölgesinin öne çıkan kentlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Catullus, MÖ 56 yılında Bithynia'dan ayrılırken yazdığı şiirinde Askania Gölü kıyısında yer alan Nikaia'nın Nikomedia'dan sonra bölgenin en önemli yerleşimlerinden biri olarak kabul edildiğini belirtmektedir (Catull. 5.10). Ayrıca kentin Batı Bithynia'nın verimli düzlükleriyle ilişkilendirilmesi, Nikaia'nın yalnızca siyasi ve idari açıdan değil, coğrafi ve ekonomik bakımdan da dikkat çeken bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır.

Catullus'un kenti Küçük Asya'nın dikkat çeken yerleşimleri arasında göstermesi, Nikaia'nın antik dönemde yalnızca coğrafi

Doğu ile Batı arasında stratejik bir konumda bulunan Nikaia, MÖ 4. yüzyıldan itibaren farklı siyasi güçlerin hâkimiyetine girerek birçok devlet için önemli bir merkez konumuna yükselmiştir. Bu nedenle şehir, tarih boyunca çeşitli mücadelelere sahne olmuş; onu ele geçiren her egemen güç, kenti anıtsal yapılarla donatarak yeniden şekillendirmiştir. Savaşlar ve yıkımlar sonucunda defalarca zarar gören yerleşim, her seferinde yeniden inşa edilerek varlığını sürdürmüş ve bu süreç, kentin mimari ve kültürel zenginliğinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Tarihsel öneminin yanı sıra doğal çevresi, verimli topraklarıyla da öne çıkmaktadır. Bu özellikleriyle korunması gereken önemli yerleşimlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Nikaia, bulunduğu coğrafi konum sayesinde Antik Çağ'da önemli bir ticaret merkezi hâline gelmiştir. Kentin yakınındaki Askanios Gölü, özellikle ağır yüklerin taşınmasında kullanılan bir ulaşım ağı oluşturmuş ve bölgenin ekonomik canlılığına katkı sağlamıştır. Plinius'un Sophon Gölü'nü denize bağlama düşüncesi de bölgedeki su yollarının ticari değerini göstermektedir. Nikaia ile Kios Limanı arasındaki kısa mesafe ve düz arazi, göl ve deniz taşımacılığını kolaylaştırmıştır. Bunun yanında Sangarios Nehri, kuzey ve güney yönlü ticaret yollarını birbirine bağlayan doğal bir güzergâh işlevi görmüştür. Phrygia ve Güney Anadolu'ya ulaşan yolların kesişme noktasında yer alan kent, uzun mesafeli ticaret açısından stratejik bir öneme sahip olmuştur. Her ne kadar doğrudan deniz kıyısında bulunmasa da Nikaia, nehir ve göl bağlantıları sayesinde hem Propontis'e hem de Pontos Euxenus'a erişim sağlayabilmiş, böylece bölgesel ticaret ağları içerisinde güçlü bir ekonomik merkez olarak öne çıkmıştır (Tab. Peut., Segm. IX.2; French, 2016: 8; Doğancı, 2019: 217).

Ulaşım ağları bakımından değerlendirildiğinde Nikaia, hem iç bölgeler hem de kıyı kesimleriyle bağlantı kurabilen stratejik bir noktada konumlanmıştır. Nikomedia (=İzmit) ve Yalova üzerinden

Osmaneli'ne uzanan yollar ile Arapuçtu Geçidi aracılığıyla Sakarya'ya bağlanan güzergâhlar, kentin tarih boyunca önemli bir geçiş ve etkileşim alanı olmasına zemin hazırlamıştır. Nikaia, Roma egemenliği altında yalnızca coğrafi avantajlarıyla değil, aynı zamanda idari işlevleriyle de öne çıkmıştır. Bu süreçte kent, kuzeyde Bilecik, güneyde Domaniç Dağı çevresi, doğuda İnegöl ve Pazaryeri, batıda ise Orhangazi'ye kadar uzanan geniş bir hinterlandın yönetim merkezi konumuna gelmiştir. Bu durum, kentin bölgesel ölçekte siyasi ve ekonomik bir odak noktası olduğunu göstermektedir (Yalman, 2003: 24).

Kent Tarihi

Bithynia'nın önemli kentlerinden biri olan Nikaia, daha önce de belirtildiği gibi Askania Gölü kıyısında kurulmuştur (Sevin, 2001: 35; Karakuş, 2024: 47).² Kentin kuruluşu genel olarak MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Hellenistik dönemde kent, Ancore ya da Helicore (asması bol) adıyla bilinmekteydi (Strab. XII.4.7; Waddington et al., 1910: 395). Antigonos Monophthalmos tarafından yeniden düzenlenen kent, MÖ 316 yılında Antigoneia olarak adlandırılmış; Büyük İskender'in komutanlarından Lysimakhos döneminde ise Nikaia ismini almıştır (Strab. XII 4.7; Doğancı, 2013: 175; Waddington et al., 1910: 395). Lysimakhos (ö. 281), eşi Nikaia'nın onuruna kenti Nikaia olarak adlandırmıştır (Waddington et al., 1910: 395; Sevin, 2001: 35; Karakuş, 2024: 47). Bu durum, Hellenistik dönem şehir adlandırma geleneğinin siyasi ve hanedan bağlantılarıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

² İznik Havzası'nda tespit edilen çok sayıdaki höyük, bölgenin MÖ 5000'lere kadar uzanan köklü bir yerleşim geçmişine sahip olduğunu göstermektedir. Ilıpınar, Hacılartepi, Tepecik, Çakırca, Karadin, Çilekli ve Üyücek höyükleri, havzanın prehistorik dönemlerine ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Her ne kadar bu yerleşimlerin çoğunda kapsamlı kazılar yapılmamış olsa da, mevcut bulgular İznik Havzası'nın tarih öncesi dönemlerde yoğun bir iskâna sahne olduğunu ortaya koymaktadır (Doğancı, 2020: 74 vd.).

Kent, MÖ 4.-3. yüzyıllardan itibaren Askania Gölü çevresindeki verimli arazilerden elde edilen ürünler ile Kios üzerinden yürütülen ticari faaliyetler sayesinde ekonomik açıdan gelişme göstermiştir. Strabon'un (XII.4.7) kenti metropolis olarak nitelendirmesi, Nikaia'nın bölgedeki önemini ortaya koymaktadır.

Nikaia, Korupedion Savaşı'nda Lysimakhos'un ölmesi üzerine Bithynia Krallığı'nın bir parçası haline gelmiş ve hanedanın MÖ 74 yılında sona ermesine kadar yaklaşık iki yüzyıl boyunca onların yönetiminde kalmıştır (Waddington et al., 1910: 395; Karakuş, 2024: 48). Daha sonra son Bithynia kralı IV. Nikomedes'in krallığını vasiyetle Roma'ya bırakmasıyla Roma hâkimiyetine girmiştir (App. Mithr. 7; 71; 121; Eutr. VI. 6. 1; Sall. Hist. IV. 69. 9; Vell. II.4.1; 39.2; Liv. perioch. 93; Magie 1950, 320; Arslan, 2007: 305).

İznik'te gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, kentin tarihsel geçmişinin ve kültürel mirasının ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Farklı dönemlerde yürütülen kazılar sırasında çok sayıda mimari kalıntı ve arkeolojik buluntu gün yüzüne çıkarılmış, elde edilen veriler bilim dünyasında çeşitli yayınlar aracılığıyla kazandırılmıştır. Bu süreçte özellikle Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından 1930-1936 yılları arasında gerçekleştirilen Roma tiyatrosu kazıları, İznik arkeolojisinin temel araştırmaları arasında yer almıştır. Daha sonraki yıllarda Bedri Yalman başkanlığında sürdürülen çalışmalar da kentin arkeolojik potansiyelinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. İznik'teki kazı faaliyetleri belirli dönemlerde sınırlı kalmamış, farklı kurum ve araştırma ekiplerinin katkılarıyla uzun yıllar boyunca devam etmiştir.

1980-2006 yılları arasında İznik Müzesi tarafından yürütülen çalışmaların ardından, 2016 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi bünyesindeki bir ekip araştırmaları sürdürmüştür. Bunun yanında göl sularının çekilmesi sonucunda ortaya çıkan bazilika kalıntılarında gerçekleştirilen kurtarma kazıları, bölgenin erken Hristiyanlık

dönemine ilişkin yeni verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından yürütülen çalışmaların halen devam etmesi ise İznik'in arkeolojik açıdan canlı bir araştırma sahası olmayı sürdürdüğünü göstermektedir (Can, 2023: 37).

Genç Plinius, Bithynia et Pontus Eyaleti valisi olduktan sonra İmparator Traianus'a (MS 98-117) yazdığı mektuplarda Nikaia hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu mektuplardan birisi, Nikaia'nın kent yapısı ve fiziki özellikleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Plinius'tan İmparator Traianus'a

Efendim, Nikaia'daki, büyük bir kısmı inşa edilmiş ama yarım bırakılmış bir tiyatro için, işittiğime göre, (çünkü bu yapı hakkında gerekli araştırma yapılmadı) on milyon sestertiustan fazla harcandı; korkarım, boşu boşuna. Çünkü ya yerin nemli ve yumuşak ya da taşların ince ve kolay ufalanabilir olmasından ötürü, bina kocaman çatlaklarla ayrılıyor ve esniyor; bu yapının tamamlanması mı, bırakılması mı ya da tamamen yok edilmesi mi gerektiği konusu, hiç şüphesiz, dikkate değer bir olgudur. Çünkü yapıyı doğrudan tutan payandalar ve temeller bana sağlam görünmekten çok, pahalı gibi geliyor. Bu tiyatroya bitişik bazilikaları ve dinleyicilerin olduğu bölüme bir galeri inşa etmek için, özel şahısların kendi paralarından çokça harcamaları gerekir. Önceden bitirilmesi gereken şeyler ihmal edilince, şimdi erteleniyor.... (Plin. Ep. X.39).

Mektupta kentte inşa edilmekte olan tiyatro ve gymnasium yapılarından söz edilmesi, Nikaia'nın Roma döneminde gelişmiş bir kamusal mimariye sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle tiyatro

yapısının büyük ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen ciddi mimari sorunlar taşıdığı belirtilmektedir. Plinius, yapının bulunduğu zeminin nemli ve yumuşak olabileceğini, ayrıca kullanılan taşların dayanıksız yapıda olduğunu ifade ederek meydana gelen çatlakların sebeplerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu durum, Nikaia'nın doğal çevresinin ve zemin özelliklerinin kent mimarisi üzerinde doğrudan etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Mektuplarda dikkat çeken bir diğer unsur ise kentte sürdürülen yoğun bayındırlık faaliyetleridir. Tiyatroya ek galeriler yapılmasının planlanması ve gymnasium'un daha geniş biçimde yeniden inşa edilmek istenmesi, Nikaia'nın yalnızca idari değil aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da önemli bir şehir olduğunu göstermektedir. Plinius'un yapıların maliyetleri konusunda duyduğu endişe, kentte gerçekleştirilen mimari projelerin Roma eyalet yönetimi tarafından yakından denetlendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kamu kaynaklarının boşa harcanmaması için Traianus'tan uzman mimar talep etmesi, Roma yönetiminin şehirleşme faaliyetlerinde merkezi denetimi önemsediğini göstermektedir. (Plin. Ep. X. 39).

İmparatorun cevabi mektubunda mevcut yapıların ihtiyaçları karşılayacak ölçüde tamamlanmasını istemesi, Roma kent anlayışında işlevselliğin ön planda tutulduğunu göstermektedir (Plin. Ep. X. 40).

Traianus'tan Plinius'a

Nikaialılar tarafından başlamış olan tiyatroyla ilgili ne yapılması gerektiğini en iyi şekilde gözden geçirecek ve buna karar verecek olan kişi, halihazırda bu konunun içinde olan sensin. Bana, senin kararından haberdar olmam yeterli olacak. Ama, tiyatro bitirildiğinde, özel şahıslardan, tiyatroya ek bina yapacaklarına dair verdikleri sözleri yerine getirmelerini istemelisin. Yunanlılar gymnasiumlara düşkündür; belki de bu yüzden Nikaialılar ondan bir

tane yapmayı çok istediler. Ama onların gereksinimlerini karşılayacak bir tekiyle yetinmeleri gerekir... (Plin. Ep. X.40).

Roma dönemi edebiyatında da kente ilişkin çeşitli atıflar bulunmaktadır. Özellikle MÖ 56-57 yılında şair Catullus'un bölgeyi ziyaret ettiği ve iklim koşullarını olumlu bulduğu ifade edilirken, Genç Plinius'un da buradan geçtiği bilinmektedir. Bu tür tanıklıklar, Nikaia'nın yalnızca yerel bir yerleşim değil, aynı zamanda Roma dünyasında da bilinen ve ziyaret edilen bir merkez olduğunu göstermektedir. MS 111 kışında, önemli bir idari görev olan eyalet valiliği makamında bulunan Genç Plinius'un bölgeye ilişkin faaliyetleri, Nikaia'nın Roma idari sistemi içerisindeki yerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra, Roma tarihçisi Dio Cassius'un Nikaia (=İznik) doğumlu olması ve Roma devlet hizmetinde başarılı bir kariyerin ardından yeniden doğduğu kente dönerek burada hayatını sonlandırması, şehrin Roma dünyasıyla olan güçlü bağlarını ortaya koymaktadır.

İmparator Traianus döneminde (MS 98-117) ise Plinius'un siyasi itibarı daha da yükselmiştir. MS 100 yılında *consul* unvanını elde eden Plinius, Senatus'ta imparatorun huzurunda gerçekleştirdiği Panegyricus (övgü) konuşmasıyla büyük büyük beğeni toplamış ve hitabet gücüyle dikkat çekmiştir. Birkaç yıl sonra Traianus tarafından *augur* meclisine kabul edilmesi, onun yalnızca siyasi değil aynı zamanda dini ve toplumsal açıdan da saygın bir konuma ulaştığını göstermektedir. Daha sonraki süreçte ise Tiber Irmağı'nın kıyılarının korunması ve Roma'nın kanalizasyon sisteminin denetlenmesi gibi kamusal düzen açısından önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevleri başarıyla yerine getirmesi sonucunda imparatorun güvenini kazanan Plinius, MS 111 yılında Bithynia Eyaleti'ne *proconsul* (eyalet valisi) olarak atanmıştır. MS 113 yılına kadar sürdürdüğü bu göreve ilişkin ayrıntılar, İmparator Traianus ile yaptığı resmi yazışmalar aracılığıyla günümüze

ulaşmıştır (Plin. Ep. X.10; X.15; X.17). Mektupların bu tarihten sonra kesilmesi ise Plinius'un yaşamının büyük olasılıkla MS 113 yılı civarında sona erdiğini işaret etmektedir.³

Roma hâkimiyet döneminde kent, Lex Pompeia kapsamında civitas statüsü kazanmış ve bu süreçte yerel yönetim yapısını korumuştur (Kaya, 1998: 163 vd.; Arslan, 2007: 484 vd.; Doğancı, 2013: 175). Yazıtlardan anlaşıldığı üzere kent yönetiminde *boule* ve *demos* gibi kurumlar bulunmaktaydı. Roma öncesi dönemden günümüze tek bir sikke ulaşmıştır (Waddington et al., 1910: 397, nr. 1). Roma döneminde de sikke basım hakkına sahip olan Nikaia, bu ayrıcalığı MÖ 62-59 yılları arasında Bithynia eyaleti valisi olan C. Papirius Carbo öneminde elde etmiştir (Waddington et al., 1910: 397-8, nr. 2-11). G. Vibius Pansa'nın eyalet valiliği sırasında da sikke basımı devam etmiştir (Waddington et al., 1910: 398, nr. 2-11). Kentin idari yapısı ve yöneticileri hakkındaki bilgiler büyük ölçüde yazıtlar aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Bithynia valisi Genç Pilinius'un İmparator Traianus'a gönderdiği mektuplar, Nikaia'nın mali durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu mektuplarda, Nikaia ile Nikomedia arasındaki rekabetin kent ekonomisini olumsuz etkilediği ve özellikle yanlış yürütülen inşaa faaliyetleri nedeniyle mali sorunların ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu durum, Roma döneminde kentlerin yalnızca siyasi değil, ekonomik açıdan da birbirleriyle rekabet içerisinde olduklarını göstermektedir (Doğancı, 2013: 175; Waddington et al., 1910: 395; Şen, 1998: 13-14).

³ MS 111 yılında Roma imparatoru Traianus tarafından Küçük Asia'da Bithynia Eyaleti'ne, buradaki mali usulsüzlükler ve yargı düzensizlikleri ile ilgili şikâyetler nedeniyle proconsul (Eyalet valisi) olarak atanmıştır. Genç Plinius, eyalet kentleriyle ilgili sosyal, siyasi, ekonomik, askeri ve dini konularda İmparator Traianus ile karşılıklı olarak mektuplaşmıştır. Bu yazışmalar, Küçük Asia kentlerinin Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altındayken nasıl yönetildiği ile ilgili önemli bilgiler vermektedir (Benek, 2016: 83).

Kentsel Doku ve Mimari Yapı

Nikaia'nın kent planlaması da dikkat çekicidir. Yaklaşık yüz altmış beş stadion uzunluğunda bir çevreye sahip olan şehir, dörtgen planlı olup düz bir arazi üzerine kurulmuştur. Dört kapılı sur sistemi ve birbirini dik kesen caddeleri, düzenli bir ızgara planının uygulandığını ortaya koymaktadır.

Şekil 1. İznik -Nikaia kentinde Roma cardosu, I. Murat hamamı ve modern ana caddeye ait görünüm

Kaynak: Niewöhner, 2017: 206.

Gymnasion merkezli bu planlama anlayışı, kentin hem kamusal hem de sosyal yaşamının mekânsal organizasyonunu yansıtmaktadır. Öyle ki, gymnasionun ortasına konan bir taştan dört kapı da görülebilir. Öte yandan, Askania Gölü'nün biraz yukarısında ve Bithynia'nın doğu sınırına yakın konumda yer alan Otroia kenti

de bölgesel yerleşim ağı içinde önemli bir noktada bulunmaktadır. Kentin adının Otreos ile ilişkilendirilmesi, yer adlarının kökenine dair geleneksel açıklamaların mitolojik veya yerel figürlerle bağlantılı olarak şekillendiğini düşündürmektedir (Strab. XII.4.7).

Roma dönemine ait ayakta kalan kalıntılar arasında kazı çalışmaları devam eden tiyatro, iki şehir kapısı Lefke Kapısı (bkz. Şekil 2) ve İstanbul Kapısı (bkz. Şekil 3) MS 3. yüzyıldan kalma geç Roma şehir surları, (kayıp) Göl Kapısı ve Yenişehir Kapısı olmak üzere iki kapı daha, Bizans surlarında yeniden kullanılan Tetrarklar anıtının kabartmaları ve şehir dışı bir nekropolde bulunan bir dikilitaş yer almaktadır. Şehir surları Bizans dönemi boyunca yenilenmeye devam etmiş ve Nikaia'nın en iyi korunmuş anıtını oluşturmaktadır.

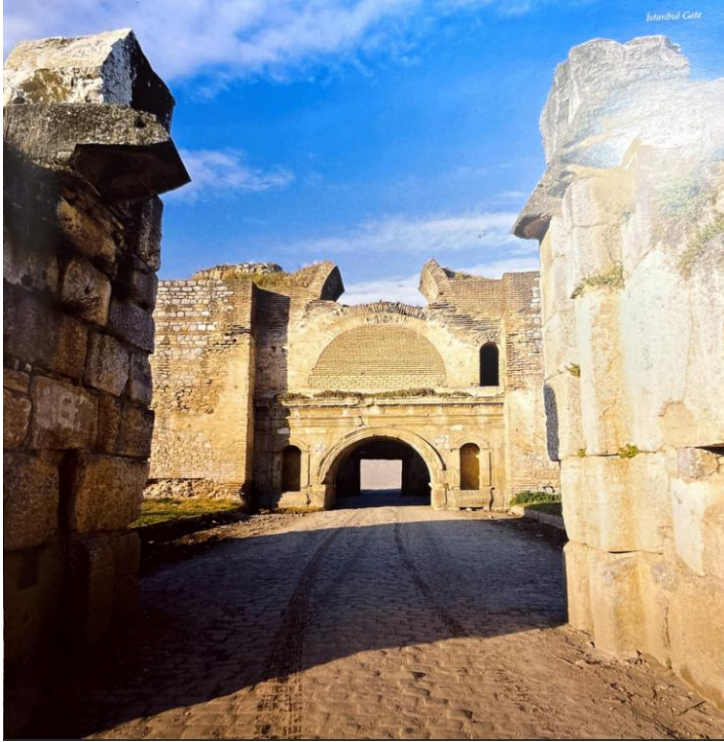
Şekil 2. İznik-Nikaia'da Roma dönemine ait Lefke Kapısı'nın (mermer) geç Roma ve Bizans sur sistemiyle (tuğla) bütünleşmiş görünümü bakış

Kaynak: Niewöhner, 2017: 204

Bunun dışında en önemli erken Bizans anıtı, çağlar boyunca birçok değişikliğe uğrayarak günümüze kadar ulaşan ve yakın zamanda tekrar camiye dönüştürülen Ayasofya Kilisesi'dir. Kalıntılara ek olarak, Nikaia'daki arkeoloji müzesi, kalıntıların yanı sıra Bizans Kiliselerinin mimari süslemelerine ve litürjik donanımlarına ait çok sayıda yontulmuş mermer içermektedir. Bu mermerlerin bir kısmı Kostantinapolis'ten getirilmiş, diğerleri ise özellikle daha sonraki Bizans sütun başlıkları, kendilerine özgü bir biçimsel repertuarla yerel olarak yontulmuş gibi görünmektedir (Niewöhner, 2017: 204).

Şekil 3. Nikaia İstanbul Kapı

Kaynak: Yalman, 2003: 53.

İstanbul Kapı, Atatürk Caddesi'nde surlara doğru uzanan ve çıkmazla sonlanan bir sokak üzerinde konumlanmaktadır. Zaman

içerisinde çeşitli müdahaleler geçirmiş olan yapı, günümüzdeki görünümünü bu değişimlerin sonucunda kazanmıştır. Geçmişte Orhangazi yönüne uzanan ana ulaşım hattı üzerinde yer alan kapı, surların daha batısında yeni bir yol açılmasıyla birlikte eski önemini kaybetmiştir. Kapının ismi ise Antik dönemde İstanbul istikametine uzanan yol üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kapının şehir yönüne bakan cephesinde yer alan ve metal çivilerle oluşturulmuş harflerden meydana gelen yazıt, günümüzde yalnızca çivi izlerinden izlenebilmektedir. Benzer bir yazıtın dış cephede de bulunduğu düşünülmektedir. Her iki yazıtın içeriği, “Proconsul Plancius Varus tarafından soylu imparatorluk ailesine ve Nikaia eyalet merkezine ithaf edilmiştir. Bu yapı Gaius Cassius Chrestus’un yoğun çabalarıyla tamamlanmıştır” şeklinde aktarılmaktadır (CIG 3745a; Şahin, 1979: nr. 25). Lefke Kapısında yer alan yazıtın yalnızca ilk satırı çözülebilmiş olmakla birlikte, bu kapının İstanbul’a uzanan yol üzerindeki en önemli geçitlerden biri olduğu bilinmektedir.

MS 123 yılında Roma imparatoru Hadrianus tarafından, depremde büyük ölçüde yıkıma uğrayan kentin yeniden inşa sürecine öncülük etmiştir. Yazıtlarda eksik kalan harflerin de bu yıkım ile ilişkilendirildiği düşünülmektedir. İstanbul Kapısı’ndaki yazıtın ise Vespasianus (MS 69-79) ve Titus dönemlerine (MS 79-81) tarihlendiği anlaşılmaktadır. Yazıtta adı geçen Plancius Varus’un, Bithynia ve Pontus eyaletlerinde proconsul olarak görev yapmış, aristokrat kökenli önemli bir devlet adamı olduğu bilinmektedir (Bosch, 1935: 87; Doğancı, 2007: 203-207).

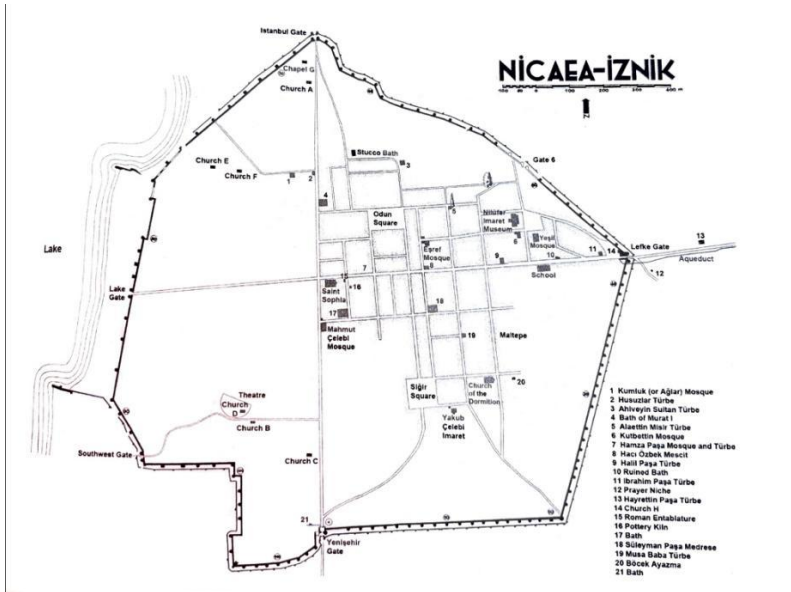
Kentin yerleşim planı incelendiğinde ise Roma şehircilik anlayışının belirgin etkileri görülmektedir. Düzenli bir sur sistemiyle çevrelenen kentte, anıtsal nitelik taşıyan ve zafer takı formunda inşa edilmiş görkemli kapılar dikkat çekmektedir. Ayrıca, kentin merkezinde kesişen iki ana cadde, Roma askeri kamp geleneğine dayanan planlı bir şehir düzeninin varlığını göstermektedir. Bu

doğrultuda Nikaia, doğal çevresi, mitolojik anlatıları ve tarihsel gelişimiyle birlikte değerlendirildiğinde, antik Anadolu'nun çok katmanlı yerleşimlerinden biri olarak öne çıkarken, Roma döneminde hem idari hem de kentsel organizasyon bakımından klasik Roma şehir modelinin Anadolu'daki önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir (Mango, 1951:106).

Antik ve Bizans Dönemi Sokak Şebekesi

Modern İznik'in yerleşim planı hala Antik Nikaia'yı takip etmektedir: birbirine dik açılarla kesişen iki ana cadde şehir merkezinde buluşur ve şehir surlarının dört kapısını birbirine bağlar. Bu caddelere eskiden *cardo* (kuzey-güney doğrultusunda uzanan ana cadde) ve *decumanus* (doğu-batı doğrultusunda uzanan ana cadde) denirdi. Diğer bazı modern caddeler de antik sokak düzenini takip ediyor gibi görünmektedir (bkz. Şekil 4). Arkeolojik kazılar, Roma dönemine ait bir bölümü ortaya çıkarmıştır.

Şekil 4 Nikaia Kent Planı

Kaynak: Niewöhner, 2017: 205.

Roma cardo, günümüz ana caddesinin 4,5 m altında yer almaktadır. Erken Bizans dönemine ait Ayasofya Katedrali, modern zemin seviyesinin 4 m’den fazla altında, merkezi kavşağa yakın bir konumda yer almakta ve eski sokakların kullanımında kaldığını doğrulamaktadır. Cardo’nun doğu revakının 1,1 m yukarısında ve 14. yüzyılın ikinci yarısından kalma I. Murad hamamının batı kapısının yaklaşık 1,4 m altında bulunan daha yüksek bir sokak seviyesi, Bizans dönemine ait olabilir (Niewöhner, 2017: 205, bkz. Şekil 1).

Nikaia Konsili (MS 325)

Plinius’un İmparator Traianus’a gönderdiği bir mektup, Roma İmparatorluğu’nun erken dönem Hristiyanlık anlayışını göstermesi bakımından önemli bir belge niteliğindedir. Mektupta Plinius, Hristiyanların sorgulanması konusunda daha önce herhangi bir görev üstlenmediğini belirterek, bu kişilerin hangi ölçüler içerisinde yargılanması gerektiği konusunda kararsız kaldığını ifade etmektedir. Özellikle yaş ayrımının yapıp yapılmayacağı, pişmanlık gösteren kişilerin affedilip affedilmeyeceği ve yalnızca Hristiyan olduklarını kabul etmelerinin suç sayılıp sayılmayacağı gibi konularda imparatorun görüşüne başvurması, Roma yönetiminin bu dönemde Hristiyanlara yönelik kesin bir uygulama belirlemediğini göstermektedir. Bunun yanında Plinius’un Hristiyanların inançlarından vazgeçmemelerini “inatçılık” ve “dikbaşlılık” olarak değerlendirmesi, Roma’nın Hristiyanlığı yalnızca dini bir topluluk olarak değil, aynı zamanda devlet otoritesine karşı direnç gösterebilecek bir yapı şeklinde algıladığını ortaya koymaktadır. Mektupta dikkat çeken bir diğer unsur ise Roma yönetiminin dini bağlılıktan çok imparatorluk düzenine verilen sadakati önemsemesidir. Nitekim Plinius’un ifadelerine göre Roma tanrılarına kurban sunan, imparator heykeli önünde tütsü yakan ve İsa’yı inkâr eden kişiler serbest bırakılmıştır. Bu durum, Roma açısından temel meselenin yalnızca dini inanç değil, devlet

otoritesine bağıllık olduğunu göstermektedir. Ayrıca mektupta Hristiyanların belirli günlerde bir araya geldikleri, İsa'ya ilahiler söyledikleri ve hırsızlık, zina ya da emanete ihanet gibi davranışlardan kaçınacaklarına dair yemin ettikleri ifade edilmektedir. Bu bilgiler, erken dönem Hristiyan topluluklarının güçlü bir dini ve ahlaki birlik oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Plinius'un sorguladığı kişiler hakkında "çarpık ve aşırı bir boş inanç" dışında ciddi bir suç unsuru bulamadığını belirtmesi, Roma'nın Hristiyanlara yönelik kaygılarının daha çok geleneksel Roma dini ve toplumsal düzenini korunmasına dayandığını düşündürmektedir (Plin. Ep. X. 96).

Traianus'un Plinius'a cevabı ise Roma'nın Hristiyanlara yönelik politikasını daha açık biçimde ortaya koymaktadır. İmparator Hristiyanların özellikle aranıp bulunmaması gerektiğini ifade ederken, resmi şekilde suçlanıp inançlarından vazgeçmeyenlerin cezalandırılmasını uygun görmektedir. Buna karşılık Roma tanrılarına yönelerek pişmanlık gösteren kişilerin affedilebileceğini belirtmesi, Roma yönetiminin sistemli bir yok etme politikasından ziyade kamu düzenini koruma anlayışıyla hareket ettiğini göstermektedir (Plin. Ep. X. 97). Nikaia Konsili bağlamında değerlendirildiğinde ise bu mektuplar, IV. yüzyılda imparatorluk desteğiyle kurumsallaşan Hristiyanlığın, daha önce Roma yönetimi tarafından kuşkuyla karşılanan ve denetim altında tutulmaya çalışılan bir topluluk olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

325 yılının Mayıs-Haziran aylarında toplanan Nikaia Konsili, Hristiyanlık tarihinin ilk ekümenik konsili olarak kabul edilmektedir. Bu toplantı, İmparator I. Constantinus'un (MS 306-337) girişimiyle düzenlenmiş ve onun gözetiminde yürütülmüştür. I. Constantinus'un "din dışı kesimin piskoposu" (Eski Yunancada episkopos ton ektos) olarak tanımlanması, onun Kilise'ye yaklaşımını anlamak bakımından dikkat çekicidir. Bu ifade,

imparatorun doğrudan dini otorite üstlenmekten ziyade, kilise dışındaki alanlarda düzenleyici ve yönlendirici bir rol benimsediğini göstermektedir.⁴ Bununla birlikte, konsilin toplanması ve yönetilmesi sürecinde imparatorluk gücünün piskoposlar üzerinde önemli bir etkisi olduğu açıkça görülmektedir. I. Constantinus, Doğu ve Batı'daki çok sayıda piskoposu Nikaia'ya davet etmiştir. Kaynaklarda katılımcı sayısı konusunda tam bir birlik bulunmamakla birlikte, toplantıya fiilen katılanların yaklaşık 250 ila 350 kişi arasında olduğu, geleneksel anlatıda ise bu sayının 318 olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁵

Konsilde ele alınan temel mesele, İsa/Logos'un mahiyeti ve Tanrı ile olan ilişkisidir. Özellikle, İsa'nın çarmıha gerilmesi ve dirilişi bağlamında acı çekme ve algılama kapasitesinin nasıl anlaşılması gerektiği, ayrıca İsa/Logos ile tek Tanrı arasındaki bağın ne şekilde tanımlanacağı tartışmaların merkezinde yer almıştır. Konsilin sonucunda Arius'un görüşleri reddedilmiş, buna karşılık Hristiyan inanç esaslarını belirleyen ve daha sonra "Nikaia Sembolü" olarak anılacak olan inanç bildirisi kabul edilmiştir.

⁴ I. Constantinus, ölüm döşeginde vaftiz olsa da, Hristiyanlara yönelik koruyucu ve destekleyici politikalarını çok daha erken bir dönemde uygulamaya başlamıştır. Diocletianus (MS 284-305) döneminde Hristiyanlara karşı yürütülen kapsamlı baskıların istenilen sonucu vermediğini gözlemleyen I. Constantinus, Hristiyan nüfusun giderek artan toplumsal ve siyasal önemini dikkate almış, imparatorluğun istikrarının sağlanabilmesi için bu toplulukla uzlaşmacı bir politika izlemenin gerekli olduğuna inanmıştır. Bu nedenle Hristiyanlara yönelik politikalarının yalnızca kişisel inancının değil, aynı zamanda devletin birlik ve bütünlüğünü korumaya yönelik pragmatik bir yaklaşımın da ürünü olduğu kabul edilmektedir (Norwich 2013: 40; Doğanç, 2017: 501).

⁵ Konsilin üç katılımcısının tanıklığı farklı ve abartılmış sayılara işaret etmektedir. Eusebius 250, Antakya piskoposu Eustathius yaklaşık 270, Athanasius ise önce ortalama 300 daha sonra gelenekselleşen 318 sayısını vermektedir. Ayrıca bu konudaki modern araştırmalar ve konsil listeleri katılımın 200 veya 220 civarını geçmeyeceğini ifade etmektedir. Araştırmanın sonunda yer alan listede görüleceği gibi 199 katılımcı piskoposun ismi tespit edilmiştir (Kaçar, 2025: 90).

Bu metin, ilerleyen süreçte 451 yılında Khalkedon'da geliştirilen öğretilerle birlikte Hristiyan doktrininin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. Konsilde Ariusçu anlayışın savunduğu, Logos'un varlık kazanmış ancak tam anlamıyla insan olmayan bir yapı olduğu düşüncesine karşı, Logos'un gerçek anlamda bedenleştiği ve insan doğasını üstlendiği fikri benimsenmiştir. Böylece İsa'nın yaratılmış bir varlık değil, Baba ile aynı özden, ezeli ve ebedi bir varlık olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca inanç formülüne Kutsal Ruh'un da dâhil edilmesiyle Teslis öğretisi daha açık ve kalıcı bir biçimde ifade edilmiştir. Nikaia'da kabul edilen inanç bildirisine Kutsal Ruh'un da dâhil edilmesiyle birlikte Teslis öğretisi daha belirgin ve sistemli bir yapıya kavuşmuştur. Bu inanca göre Tanrı, görünen ve görünmeyen tüm varlıkların yaratıcısıdır. İsa Mesih ise Tanrı'nın biricik Oğlu olarak kabul edilir; ezelden beri Baba'dan doğmuş, Tanrı'dan gelen Tanrı olarak tanımlanır. İnsanlığın kurtuluşu için yeryüzüne inmiş, beden alarak insan olmuş, acı çekmiş, ölmüş ve üçüncü gün yeniden dirilerek göğe yükselmiştir. Ayrıca dirilerin ve ölülerin yargılanması için yeniden geleceğine inanılır. Kutsal Ruh da bu inanç sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir (Eco, 2021: 466).

Buna karşılık, Ariusçu düşünceye göre Logos'un başlangıcı vardır; yani bir zamanlar mevcut olmadığı, sonradan var olduğu ileri sürülür. Bu anlayış, Logos'un Tanrı ile aynı özden olmadığını ve ondan farklı bir varlık olduğunu savunur. Ancak bu görüşler, Katolik ve Apostolik Kilise tarafından reddedilmiş ve resmi olarak mahkûm edilmiştir. Konsil sürecinde Arius'un görüşlerine karşı çıkanlar kadar, Origenes'in öğretilerine yakın duran bazı yaklaşımlar da etkili olmuştur. Konsilde, kilise düzeniyle ilgili konular da ele alınmış ve çeşitli idari kararlar alınmıştır. Roma, İskenderiye ve Antakya piskoposluklarının yetki alanları yeniden tanımlanarak Batı ve Doğu kiliseleri arasındaki sınırlar belirginleştirilmiştir. Nikaia Konsili 25 Haziran 325 tarihinde sona ermiş ve katılımcılar imparatorluk

yönetiminin yirminci yıl dönümünü kutlamıştır. İmparator Constantinus, kapanış konuşmasında İsa'nın doğası üzerine yapılan tartışmalara değinmiş ve evrensel Kilise'nin birlik ve uyum içinde varlığını sürmesi gerektiğini vurgulamıştır (Eco, 2021: 467).

İmparator I. Constantinus'un konsil için tercih ettiği Nikaia, Bithynia eyaletinin Nikomedia'dan sonra gelen ikinci büyük kentiydi. Kentin köklü geçmişi ve doğal çevresi, özellikle İznik Gölü'nün sağladığı elverişli koşullar, yerleşimin erken dönemlerden itibaren önem kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bithynia eyaletinin metropolisi olan Nikomedia ile rekabet edebilecek ölçüde gelişmiş bir merkez haline gelen Nikaia, Roma döneminde eyalet valilerinin mahkeme toplantılarının (conventus iuridicus) gerçekleştirildiği önemli duraklardan biri olmuştur (Waddington et al., 1910: 395; Doğancı, 2019: 217-8).

Nikaia hakkında mevcut bilgiler yalnızca Helenistik dönem kaynaklarına değil, Roma dönemi kayıtlarına da dayanmaktadır. MS 2. ve 3. yüzyıllarda Nikaia'nın yalnızca savunma sistemiyle değil, kamusal yapılarıyla da gelişmiş bir kent görünümü sergilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca İmparator Licinius'un (308-324) ikamet ettiği ve toplantıların düzenlendiği bir yazlık sarayın burada bulunması, kentin siyasi ve idari önemini ortaya koymaktadır. Bu özellikleri sayesinde Nikaia'nın, 325 yılında gerçekleştirilen 200 civarında piskoposu ağırlayabilecek Konsil için fiziki bir alt yapı imkânına sahip olduğu göz önüne alınmalıdır.

Konsile piskoposların yanı sıra maiyetlerinde yer alan alt düzey kilise görevlileri, imparatorluk bürokratları ve Hristiyan entelektüeller de katılmıştır (Kaçar, 2025:89). Homeros'un İlyada'sında da bölgenin adına rastlanması, yerleşimin tarihsel geçmişinin oldukça eskiye uzandığını göstermektedir. Troya saflarında yer alan Phrygialı birliklerden söz ederken, bu topluluğun önderleri arasında Askanios'u zikretmekte ve onların "uzak Askania'dan" geldiklerini belirtmektedir. Her ne kadar metinde

Nikaia adına doğrudan yer verilmemiş olsa da, antik ve modern literatürde Askania adı çoğunlukla günümüz İznik Gölü ve çevresiyle ilişkilendirilmektedir. Bu durum, İznik havzasının tarihsel geçmişinin Nikaia kentinin kuruluşundan önceki dönemlere kadar uzandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca Homeros'un Askania'yı Troia Savaşı anlatısı içerisinde zikretmesi, bölgenin Arkaik Yunan geleneğinde bilinen bir coğrafi alan olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Askania, daha sonraki dönemlerde Bithynia sınırları içerisinde gelişecek olan Nikaia kentinin bulunduğu coğrafyanın en erken edebi yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir (Hom. II. 862-863).

Socrates Scholasticus, Nikaia Konsili'nin toplanmasını kilise içerisinde devam eden iki temel anlaşmazlıkla ilişkilendirmektedir (Socr. HE. I.8). Arius ile İskenderiyeli Aleksandros arasındaki tartışmaların yanı sıra Paskalya'nın kutlanma zamanı konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları da kilisede huzursuzluğa neden olmuştur. Bu nedenle İmparator I. Constantinus, kiliseyi etkileyen bu sorunları çözmek amacıyla bütün piskoposları Bithynia'daki Nikaia kentinde bir araya çağırmıştır. Konsile Avrupa, Afrika ve Asya'nın çeşitli bölgelerinden din adamı katılmıştır. Suriyeliler, Kilikyalılar, Filistinliler, Mısırlılar, Libyalılar ve Mezopotamya'dan gelen temsilcilerin yanı sıra Pontus, Galatia, Pamphylia, Kapadokya, Asia ve Phrygia bölgelerinden de piskoposlar toplantıda yer almıştır. Ayrıca bir Pers piskoposunun ve Roma'nın batı bölgelerinden gelen temsilcilerin de hazır bulunduğu belirtilmektedir. Bu durum İznik'te gerçekleştirilen toplantının geniş bir coğrafi katılıma sahip olduğunu göstermektedir. Socrates, konsile katılan piskoposların sayısının üç yüzü aştığını ifade etmektedir. Piskoposlara çok sayıda rahip, diyakon ve diğer kilise görevlileri eşlik etmiştir. Katılımcılar arasında yaşlı ve tecrübeli din adamlarının yanı sıra genç ve yeni göreve başlamış kişiler de bulunmaktadır. İmparator I. Constantinus'un konsile verdiği destekte vurgulanmaktadır.

İmparator, toplantıya katılan din adamlarının ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamış ve onlar için günlük yiyecek temin edilmesini emretmiştir. Böylece Nikaia’da gerçekleştirilen toplantının düzenli bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunmuştur (Socr. HE. I.8).

Nikaia Konsili öncesinde piskoposların yanı sıra diyakonlar ve diyalektik alanında yetkin kişiler de toplantılarda yer almıştır. Konsile katılan din adamlarının bir kısmı, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ve şikâyetleri imparator I. Constantinus’a sunmuş, her biri uğradığını düşündükleri haksızlıkları dile getiren dilekçeler hazırlamıştır. Bu durumun sürmesi üzerine I. Constantinus, kendisine sunulan bütün şikâyetleri değerlendirmek yerine, bunların asıl yargısının Tanrı tarafından gerçekleştirileceğini ifade etmiş ve din adamlarını karşılıklı uzlaşmaya çağırmıştır. Ardından sunulan dilekçelerin yakılmasını emrederek dikkatlerin inançla ilgili meseleler üzerinde yoğunlaştırılmasını istemiştir.

Belirlenen toplantı gününden önce piskoposlar bir araya gelmiş ve Arius’u da toplantıda davet ederek tartışmalı konuları incelemeye başlamışlardır. Görüşmeler sırasında farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Piskoposların bir kısmı, başlangıçtan itibaren kendilerine aktarılan imana aykırı yeniliklerin kabul edilmemesi gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı eski görüşlerin sorgulanmaksızın benimsenmesine karşı çıkmıştır. Toplantıya katılan piskoposlar ve din adamları arasında diyalektik tartışmalarda öne çıkan kişiler bulunmaktaydı. Bunlar imparatorun dikkatini çekmiştir. Bu kişiler arasında, İskenderiye piskoposu Aleksandros’a eşlik eden diyakon Athanasios’un tartışılan meseleler hakkında önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Sozom. HE. I. 17).

MS 325 yılında Konstantinopolis yakınlarındaki Nikaia’da toplanan Konsil rahip Arius’un, İsa Mesih’in ilahi doğasına ilişkin tartışmaların çözümü amacıyla toplanmış ve yüzlerce piskoposu bir araya getirmiştir. Konsildeki temel sorun, Mesih’in ilahlığının

yunanca kavramlarla nasıl ifade edileceği ve Baba ile Oğul arasındaki ilişkinin hangi terimlerle tanımlanacağı meselesidir.

Günümüzde bu sonuçlar alışılmış görünse de, dönemin düşünsel ortamında bu tartışmaların oldukça karmaşık ve çetin olduğu anlaşılmaktadır. Konsilin ortaya koyduğu inanç ve metninde öne çıkan en önemli kavramlardan biri “ὁμοούσιος” (homoousios) terimidir.⁶ Bu kavram, Oğul’un Baba ile aynı özden olduğunu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak söz konusu kelimenin kutsal metinlerde yer almaması, onun İncil dışı bir kökene sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, erken Hristiyan düşüncesinin Yunan felsefi kavramlarıyla ilişki kurup kurmadığı konusunda tartışmalara yol açmıştır.

Konsile ait resmi tutanakların günümüze ulaşmamış olması ve dönemin önemli isimlerinin bu kavramın tercih edilme nedenini açık biçimde ortaya koymaması, konunun yorumlara açık kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte Arius’un bu terimi açıkça reddetmiş olması, konsilin özellikle bu kavramı benimseyerek onun görüşlerine karşı net bir tutum sergilediğini düşündürmektedir. Öte yandan “ὁμοούσιος” kavramının konsil öncesindeki kullanımı da kesinlik taşımamaktadır. III. yüzyılda benzer tartışmalar sırasında bu terimin eleştirildiği bilinmektedir. Bu nedenle Arius’un söz konusu kavrama karşı çıkarken daha önceki tartışmalardan etkilenmiş olması muhtemeldir. Ancak daha sonra Nikaia Konsili’nin aynı kavramı kabul etmesi, önceki eleştirilerle bir çelişki yaratmıştır. Bu durum, farklı dönemlerde aynı terime farklı anlamlar yüklediği şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır (Tanner, 2009: 53).

İznik Konsili’nin en önemli gündem maddesi Arius meselesi olmuş ve bu tartışmayı sonlandırmak amacıyla bütün kiliselerin kabul edebileceği ortak bir inanç bildirgesi hazırlanmıştır. Konsilde

⁶ Antik Yunanca bir terimdir, aynı özden, aynı tözden, aynı varlıktan anlamına gelmektedir.

kabul edilen bildirgede, İsa Mesih'in Baba ile aynı özden olduğu vurgulanmış, böylece Arius'un Mesih'i yaratılmış bir varlık olarak gören görüşü reddedilmiştir. Buna göre Mesih, yaratılmış değil, Baba ile aynı ilahi özden gelen ve ezelden beri var olan Tanrı'nın Oğlu olarak kabul edilmiştir. İnanç bildirgesinin kabul edilmesinin ardından Arius ve onun görüşlerini destekleyenler aforoz edilmiş, bazı piskoposlar ise sürgüne gönderilmiştir. Böylece İznik Konsili, Hristiyanlık tarihinde inanç birliğini sağlamaya yönelik ilk kapsamlı ve bağlayıcı kararları ortaya koymuştur (Çelik, 2022: 59-60).

Sonuç

MS 325 yılında gerçekleştirilen Nikaia Konsili, Hristiyanlık tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmekte ve çoğunlukla teolojik kararları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak bu çalışma, konsilin yalnızca dini tartışmaların yürütüldüğü bir toplantı olmadığını, aynı zamanda belirli bir mekânsal ve siyasi bağlam içerisinde şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda Nikaia'nın coğrafi konumu, kentsel yapısı, ulaşım ağları içerisindeki yeri ve imparatorluk yönetimiyle olan ilişkisi incelenmiş; konsilin gerçekleştiği mekânın süreç üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda Nikaia'nın konsil için seçilmesinin tesadüfi olmadığı anlaşılmaktadır. Kent, Marmara Havzası içerisinde stratejik bir noktada yer almakta, kara ve su ulaşım ağlarının kesişim noktasında bulunmakta ve başta Nikomedia olmak üzere bölgenin önemli merkezleriyle doğrudan bağlantı kurabilmektedir. İznik Gölü çevresindeki konumu, verimli ovası ve ulaşım imkânları sayesinde antik dönemden itibaren bölgesel ölçekte önem kazanmış; Roma döneminde ise idari ve ekonomik açıdan güçlü bir merkez haline gelmiştir. Bu özellikler, yüzlerce piskoposun ve beraberlerindeki görevlilerin katıldığı büyük ölçekli bir toplantının burada gerçekleştirilebilmesine uygun bir zemin hazırlamıştır.

Nikaia'nın sahip olduğu düzenli kent planı, sur sistemi, anıtsal kapıları, kamusal yapıları ve gelişmiş şehir dokusu, Roma şehircilik anlayışının Anadolu'daki önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Antik kaynaklarda ve arkeolojik verilerde görülen bu kentsel gelişmişlik düzeyi, kentin yalnızca bölgesel bir yerleşim olmadığını, aynı zamanda imparatorluk otoritesinin görünür hale geldiği bir merkez olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla konsilin burada toplanması, yalnızca ulaşım kolaylığıyla açıklanamayacak; aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun siyasi gücünü ve idari düzenini temsil eden bir mekân tercihinin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Konsile Avrupa, Asya ve Afrika'nın farklı bölgelerinden çok sayıda piskoposun katılmış olması, Nikaia'nın imparatorluk coğrafyasını bir araya getiren ortak bir buluşma noktası olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, mekânın yalnızca fiziksel bir toplantı alanı olmadığını aynı zamanda farklı coğrafyalardan gelen dini temsilcilerin ortak bir kimlik ve birlik anlayışı oluşturduğu sembolik bir alan niteliği taşıdığını göstermektedir. Nitekim konsilde alınan kararlar yalnızca dini doktrini şekillendirmemiş, aynı zamanda imparatorluk sınırları içerisindeki Hristiyan toplulukların ortak bir inanç çerçevesinde bütünleştirilmesine katkı sağlamıştır.

İmparator I. Constantinus'un konsilin toplanmasındaki rolü dikkate alındığında, Nikaia'nın seçimi ile imparatorluk ideolojisi arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu görülmektedir. I. Constantinus, dini alandaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldırarak imparatorluk genelinde birlik sağlamayı hedeflemiş; bu amaç doğrultusunda siyasi açıdan güvenli, ulaşılabilir ve prestijli bir kent olan Nikaia'yı tercih etmiştir. Böylece kent, yalnızca bir toplantı mekânı olmaktan çıkmış; imparatorluk otoritesinin dini birlik düşüncesiyle birleştiği sembolik bir merkez haline gelmiştir.

Sonuç olarak Nikaia Konsili, yalnızca Hristiyan teolojisinin şekillendiği bir toplantı olarak değil, mekânın tarihsel süreçler üzerindeki belirleyici etkisini gösteren önemli bir örnek olarak değerlendirilmelidir. Nikaia'nın coğrafi avantajları, gelişmiş kentsel yapısı, ulaşım ağları içerisindeki merkezi konumu ve imparatorluk yönetimiyle kurduğu güçlü bağlar, konsilin burada gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle erken Hristiyanlık tarihini anlamada konsillerin yalnızca doktrinel kararları değil, gerçekleştiği mekânların sunduğu siyasi, coğrafi ve kentsel imkânlar da dikkate alınmalıdır. Nikaia örneği, imparatorluk ideolojisinin kent mekânı aracılığıyla nasıl görünür kılındığını göstermesi bakımından Geç Antik Çağ'ın en dikkat çekici örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Appianus (1912-1913). *Appian's Roman history I-IV* (H. White, Çev.). The Loeb Classical Library.

Catullus. (1997). *Bütün şiirleri* (Ç. Dürüşken & E. Alovera, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Eutropius, (1993). *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius* (H. W. Bird, Çev.). Liverpool University Press.

Homerus (2014). *İlyada* (Azra Erhat & A. Kadir, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Livius (1967). *Livy, From the founding of the city* (A. C. Schlesinger, Çev.). The Loeb Classical Library.

Plinius (1999). *Genç Plinius'un Anadolu mektupları* (Ç. Duruşken & E. Özbayoğlu, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Plinius Secundus. (1947). *Naturalis historia* (H. R. Rackham, Çev.). Loeb Classical Library.

Sallustius (1955). *Sallust* (J. C. Rolfe, Çev.). The Loeb Classical Library).

Socrates Scholasticus (1890). (A.C. Zenos, Çev.). Christian Classics Ethereal Library.

Sozomenus, (1890). *Ecclesiastical history*, (C. D. Hartranft, Çev.). Christian Classics Ethereal Library.

Strabon, (2024). *Antik Anadolu coğrafyası* (A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Velleius Paterculus (1924). *Roman history* (F. Shipley, Çev.). The Loeb Classical Library.

Modern Kaynaklar

Arslan, M. (2007). Mithradates VI Eupator (Roma'nın Büyük Düşmanı). Odin Yayıncılık.

Benek, M.S. (2016). Genç Plinius'un Anadolu mektupları ışığında Traianus döneminde Bithynia eyalet yönetimi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 17(36), 83-96.

Bosch, C. (1935). Die kleinasiatischen Münzen der Römischen Kaiserzeit, Verlag von W. Kohlhammer.

Can, A. (2023). Güney Bithynia'da bir kent: Prusa ad Olympum [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

Çelik, B. (2022). Doğu Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz bölgesindeki egemenliği ve Nikaia Konsili arasındaki ilişki [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Doğancı, K. (2007). Roma Principatus dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia eyaleti valileri (Prosopografik bir inceleme) [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Doğancı, K. (2013). Antik kaynaklara göre Bithynia'daki civitas'lar. Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (24), 167-186.

Doğancı, K. (2017). I. Constantinus'un Hristiyanlığı meselesi ve ölümü hakkındaki tartışmalar. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(33), 493-517.

Doğancı, K. (2019). Roma eyaletlerinde adli uygulamalar: Bithynia et Pontus örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12 (64), 212-223.

Doğancı, K. (2020). Prehistorik Dönemlerde İznik Gölü ve çevresi. E. Hamarta, C. Arslan, S. Çiftçi, M. Uslu (Eds.), Akademik Araştırmalar 2020 (s. 74-82). Çizgi Kitabevi Yayınları.

Eco, U. (2021). Antik Roma (L. T. Basmacı, Çev.). Alfa Yayınları.

French, D. H. (2016). Roman Roads & Milestones of Asia Minor: Roads on the Itineraria (4.1). British Institute at Ankara.

Gürgen, İ. (2019). Galatların Anadolu'ya geçiş süreci ve Bithynia ile ilişkileri. CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 17(3), 234-245.

Gürgen, İ. (2022). Bursa'nın Eski Çağları: Prusa'dan Bursa'ya. B. K. Yeşilbursa (Edt.). Bursa'da Zaman, Mekân ve İnsan (s. 117-129). Sentez Yayıncılık.

Işık, A. (2001). Antik kaynaklarda Karadeniz Bölgesi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kaçar, T. (Ed.). (2025). İznik Konsili'nin siyasi ve entelektüel tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karakuş, O. S. (2024). Roma egemenliğinde Bithynia (Toplum, ekonomi ve din). Kabalcı Yayıncılık.

Kaya, M. A. (1998). Anadolu'da Roma egemenliği ve Pompeius'un siyasi düzenlemeleri. Tarih İncelemeleri Dergisi, 13(1), 163-173.

Magie, D. (1950). Roman rule in Asia Minor. Princeton University Press.

Mango, C. A. (1951). İznik. Archaeology, 4(2), 106-109.

Miller, K. (1916). Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana.

Niewöhner, P. (Ed.). (2017). The archaeology of Byzantine Anatolia: From the end of Late Antiquity until the coming of the Turks. Oxford University Press.

Norwich, J. J. (2013). Bizans (Erken Dönem MS 323-802) (çev: H. Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Sevin, V. (2001). Anadolu'nun tarihi coğrafyası I. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şahin, S. (1979). Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). Rudolf Habelt Verlag GMBH.

Şen, T. (1998). İznik'in tarihî coğrafyası [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Tanner, N. (2009). Greek metaphysics and the language of the early church councils: Nicaea I (325) to Nicaea II (787). *Gregorianum*, 90 (1), 52-57.

Taşlı, İ. (2022). Bithynia kentlerinin kuruluşu ve kuruluş efsaneleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Düzce Üniversitesi.

Waddington, W. H., Babelon, E., Reinach, Th. (1910). *Recueil général des monnaies grecques d'Asie mineure*. Ernest Leroux.

Yalman, B. (2003). Nikaia (İznik). Bursa Rotary Kulübü.

İnternet Kaynakları

<https://imperium.ahlfeldt.se/places/21212.html> (Digital Atlas of the Roman Empire) (Erişim Tarihi: 20.06.2026)

EK

İznik Konsilinin Katılımcı Listesi

İsim	Kent
Hosius (Ossius)	Cordoba
Vitus	Roma
Vincentius	Roma

Aegyptus Piskoposluğu

İsim	Kent
Alexander	Alexandrea
Paphnutius	-
Harpocraton	Alphocranon (Naucratis?)
Adamantius	Cynopolis
Arbition	Pharbaethus
Philippus	Panephris
Potamon	Heraclea
Dorotheus	Pelusium
Gaius	Thmuis
Antiochus	Memphis
Tiberius	Tanis
Atthas	Schedia

Thebais Piskoposluğu

İsim	Kent
Tyrannus	Antinoopolis
Plusianus (Volusianus?)	Lycopolis

Libya Piskoposluğu

İsim	Kent
Dachius	Berenice
Zopyrus	Barca
Serapion	Antipyrgus
Titus	Paraetionium

Palaestina Piskoposluğu

İsim	Kent
Macarius	Hierosolyma
Germanus	Neapolis
Marinus	Sebaste
Gaius	Sebaste
Eusebius	Caesarea
Sabinus	Gadara
Longinus	Ascalon
Petrus	Nicopolis
Macrinus (veya Marianus)	Iamnia

Phoenicia Piskoposluğu

İsim	Kent
Zeno	Tyrus

İsim	Kent
Philocalus	Paneas
Aeneas	Ptolemais
Magnus	Damascus
Theodorus	Sidon
Hellanicus	Tripolis
Gregorius	Berytus
Marinus	Palmyra
Taddhoneus (Anatolius?)	Emesa

Coele-Syria Piskoposluğu

İsim	Kent
Eustathius	Antiochia
Zenobius	Seleucia
Theodotus	Laodicea
Alphius	Apamea
Philoxenus	Hierapolis
Salamanes (Solomon?)	Germaniceia
Piperius (Papius?)	Samosata
Archelaus	Doliche
Euphratius (Euphrantius?)	Balanea
Phaladus (Palladius?)	-
Zoilus	Gabala
Bassus	Zeugma
Basianus	Raphanea
Gerontius	Larisa
Manicius	Epiphaneia
Eustathius	Arethusa
Paulus	Neocaesarea
Syricius	Cyrrhus
Seleucus	-
Petrus	Gindarus
Pegasius	Arbocadama
Bassones	Gabbula

Arabia Piskoposluğu

İsim	Kent
Nicomachus	Bostra
Cyrrion	Philadelphia
Gennadius	Esbus
Severus	Soada
Sopater	Errha-Batanea

Mesopotamia Piskoposluğu

İsim	Kent
Aithalas	Edessa
Iacobus	Nisibis
Antiochus	Resaina
Mareas	Macedonopolis
Ioannes	Persis

Cilicia Piskoposluğu

İsim	Kent
Theodorus	Tarsus
Amphion	Epiphania
Narcissus	Neronias
Moses	Castabala
Nicetas	Flavias
Eudaemon	-
Paulinus	Adana
Macedonius	Mopsuestia
Tarcondimantus	Aegae
Hesychius	Alexandria

Cappadocia Piskoposluğu

İsim	Kent
Leontius	Caesarea
Eupsychius	Tyana
Erythrius	Colonia
Timotheus	Cybistra
Ambrosius	Comana
Stephanus	-
Rhodon	-

Armenia Piskoposluğu

İsim	Kent
Eulalius	Sebaste
Euethius	Satala
Eudromius	-
Theophanes	-
Aristaces	-

Diospontus Piskoposluğu

İsim	Kent
Eutyichius	Amaseia
Elpidius (Helpidius)	Comana
Heraclius	Zela

Pontus Polemoniacus Piskoposluğu

İsim	Kent
Longinus	Neocaesarea
Domnus	Trapezus
Stratophilus	Pityous

Paphlagonia Piskoposluğu

İsim	Kent
Philadelphus	Pompeiopolis
Petronius	Ionopolis

İsim	Kent
Eupsychius	Amastris

Galatia Piskoposluğu

İsim	Kent
Pancharius	Ancyra
Dicasius	Tabia
Erechthius	Gadamaua
Philadelphus	Iuliopolis

Asia Piskoposluğu

İsim	Kent
Theonas	Cyzicus
Menophantus	Ephesus
Orion	Ilium
Eutyichius	Smyrna
Mithres	Hypaepa
Paulus	Anaea

Lydia Piskoposluğu

İsim	Kent
Artemidorus	Sardis
Seras	Thyatira
Hetoemasius	Philadelphia
Pollion	Baris
Agogius	Tripolis
Florentius	Ancyra
Antiochus	Aurelianopolis
Marcus	Standus

Phrygia Piskoposluğu

İsim	Kent
Nunechius	Laodiceia
Flaccus	Sanaus
Procopius	Synnada
Pisticus	Aezani
Athenodorus	Dorylaeum
Eugenius	Eucarpia
Flaccus	Hierapolis

Pisidia Piskoposluğu

İsim	Kent
Eulalius	Iconium
Telemachus	Adrianopolis
Hesychius	Neapolis
Eutyichius	Seleucia
Granius	Limeneae
Tarsicius	Apamea
Patricius	Amblada
Polycarpus	Metropolis
Academius	Mustene/Pappa
Heraclius	Baris

İsim	Kent
Theodorus	Vasada
Lycia Piskoposluğu	
İsim	Kent
Eudemus	Patara
Pamphylia Piskoposluğu	
İsim	Kent
Callicles	Perge
Heuresius	Termessus
Zeuxius	Uarbe
Domnus	Aspendus
Cyntianus	Seleucia
Patricius	Maximianopolis
Aphrodisius	Magydus
Insulae Piskoposluğu	
İsim	Kent
Euphrosynus	Rhodus
Meliphthongus	Cos
Caria Piskoposluğu	
İsim	Kent
Eusebius	Antiochia
Ammonius	Aphrodisias
Eugenius	Apollonias
Letodorus	Cibyra
Eusebius	Miletus
Isauria Piskoposluğu	
İsim	Kent
Stephanus	Barata
Athenaeus	Coropissus
Aedesius	Claudiopolis
Agapius	Seleucia
Silvanus	Metropolis
Antonius	Antiochia
Nestor	Syedra
Hesychius	-
Cyrillus	Humanada
Anatolius	-
Gordianus	-
Paulus	Laranda
Quintus	-

İsim	Kent
Tiberius	Ilistra
Aquilas	-
Cyprus Piskoposluğu	
İsim	Kent
Cyrillus	Paphus
Gelasius	Salamis
Bithynia Piskoposluğu	
İsim	Kent
Eusebius	Nicomedia
Theognis	Nicaea
Maris	Chalcedon
Cyrrion	Cius
Hesychius	Prusa
Gorgonius	Apollonias
Georgius	Prusias
Euethius	Adrianopolis
Theophanes	-
Rufus	Caesarea
Eulalius	-
Europa Piskoposluğu	
İsim	Kent
Phaedrus	Heracleia
Dacia Piskoposluğu	
İsim	Kent
Protopogenes	Serdica (Sofya)
Marcus	Tomis
Mysia Piskoposluğu	
İsim	Kent
Pistus	Marcianopolis
Macedonia Piskoposluğu	
İsim	Kent
Alexander	Thessalonica
Pudens (Budis?)	Stobi
Achaea Piskoposluğu	
İsim	Kent
Pistus	Athenae
Strategius	Hephaestias (Lemnos)
Thessalia Piskoposluğu	
İsim	Kent
Cleonicus	Thebae (Phthiotis)

Kaynak: Kaçar, 2025: 203-209.

BÖLÜM 2

ULUDAĞ ETEĞİNDEKİ BURSA: PRUSA AD OLYMPUM

UMUT AÇIKGÖZ¹

Giriş

Antik Çağ’da Helenistik Dönem’de Bithynia kralı I. Prusias tarafından kurulduğu kabul edilen (Strab. XII. 4.3) Prusa ad Olympum kenti, kuruluşunun üzerinden geçen iki bin yılı aşkın süre boyunca küçük telaffuz farklılıklarına rağmen adını koruyarak günümüze ulaşmış ve bugünkü Bursa kentinin tarihsel çekirdeğini oluşturmuştur. Kentin adına eklenen “ad Olympum” ibaresi ise Olympos Dağı’nı, günümüzdeki adıyla Uludağ’ı ifade etmekte olup hem kentin coğrafi konumunu belirtmekte hem de antik dünyada aynı adı taşıyan diğer Prusa kentlerinden ayrılmasını sağlamaktadır (Plin. HN V. 43; Strab. XII. 4.3; Ath. Deip. II. 17; App. Mith. 77). Günümüzde Bursa’nın Hisar bölgesinde yer alan antik kentin kalıntılarına, yoğun ve kesintisiz yerleşimin meydana getirdiği şehir dokusu nedeniyle sistemli biçimde ulaşmak oldukça güçtür. Bu durum, Prusa’nın erken dönem tarihini ve gelişim sürecini aydınlatmada antik kaynakları başlıca başvuru malzemesi hâline

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, ORCID: 0009-0004-6210-6529

getirmektedir. Bununla birlikte kentin kuruluşu, kurucusu ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi veren antik kaynaklar arasında önemli farklılıklar ve çelişkiler bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu anlatıların tarihsel bir perspektifle değerlendirilmesi ve karşılaştırılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Prusa ad Olympum'un kuruluşunu ve Antik Çağ boyunca geçirdiği tarihsel gelişim sürecini antik kaynaklar ve modern araştırmalar ışığında incelemektir. Bu doğrultuda öncelikle Prusa'nın içerisinde yer aldığı Bithynia bölgesinin tarihsel ve etnik arka planı ele alınacak, ardından kentin kuruluşuna ilişkin antik kaynaklarda yer alan farklı anlatılar değerlendirilecek ve son olarak Prusa'nın Bithynia Krallığı ile Roma İmparatorluğu dönemlerindeki siyasi, idarî ve kentsel gelişimi ortaya konulacaktır. Çalışmanın kapsamı yalnızca Prusa ad Olympum kenti ile sınırlandırılmış olup, günümüz Bursa ili sınırları içerisinde bulunan diğer antik yerleşimler ancak Prusa ile olan tarihsel ilişkileri ölçüsünde değerlendirilmiştir.

Prusa'nın Tarihi Coğrafyası

Prusa ad Olympum, Antik Çağ'da Bithynia olarak adlandırılan ve kabaca Anadolu'nun kuzeybatı kesimine denk gelen bölgede yer almaktaydı. Nitekim Strabon, *Γεωγραφικά* (*Geōgraphiká*) adlı eserinde Bithynia'nın sınırlarını doğuda Paphlagonia (=Batı Karadeniz bölgesi) ve Mariandynler (=Bithynia'nın kuzeydoğusunda yaşayan yerli topluluk), batıda Propontis (=Marmara Denizi), kuzeyde Pontos Euxeinos (=Karadeniz) ve güneyde Phrygia (=Orta Anadolu'nun batı kesimleri) ile çevrili olacak şekilde tanımlamaktadır (Strab. XII. 4.1; Gürgen, 2019: 237; Gürgen, 2022: 120). Strabon "Prusa, Mysia Olympos'u (=Uludağ) eteklerinde kurulmuş ve iyi idare edilen bir kenttir" ifadesiyle Prusa'yı Olympos dağıyla birlikte anarak kentin coğrafi kimliğini bu dağlık yapı üzerinden tanımlamaktadır. Benzer

ada sahip olan Kios, MÖ 7. yüzyılda Miletos kolonisi olarak kurulmuştur (Doğancı, 2013: 175). Ancak kent, Helenistik dönemde Makedonya kralı V. Philippos tarafından yıkıma uğramış ve I. Prusias tarafından yeniden inşa edilerek Prusias adını almıştır (Strab. XII. 4.3). Bununla birlikte kral, Bithynia'daki diğer Prusias yerleşimlerinden ayrımını sağlamak amacıyla kente “deniz kıyısındaki Prusias” anlamına gelen *Prusias ad Mare* adını vermiştir. Kent doğuya doğru Askanios Gölü'ne uzanan koridor sayesinde özellikle Nikaia'nın limanı olarak hizmet vermiştir (Taşlı, 2022: 88; Doğancı, 2012: 93; Doğancı, 2013: 175). Prusa ad Olypum'un liman görevini yerine getiren ise Myrleia/Apameia olmuştur (Doğancı, 2012: 93).

Kios Körfezi'nin doğusunda kurulan Kios gibi Myrleia da Kios Körfezi'nde MÖ 8. yüzyılda İon kenti olan Kolophon'un kolonisi olarak kurulmuştur (Plin. HN V. 148; Taşlı, 2022: 76; Doğancı, 2013: 179). Daha önce de bahsettiğimiz gibi Makedonya kralı V. Philippos bölgede ağır bir yıkıma sebebiyet vermiş ve I. Prusias kenti yeniden kurmuştur. Karısına ithafen kentin adını Apameia olarak değiştirmiştir (Strab. XII. 4.3). Apameia'nın, Prusa için bir liman işlevi gördüğü ve kente deniz bağlantısı sağlayan doğal bir iskele niteliği taşıdığı görülmektedir.

Antik dönemde olduğu gibi günümüzde de Prusa'ya ulaşmak isteyenler için önemli bir geçiş noktası olan bu yerleşim, kentle deniz arasındaki bağlantıyı mümkün kılmıştır. Prusa'da üretilen tarımsal ürünler Apameia limanına taşınmakta ve buradan gemiler aracılığıyla dış ticarete konu edilmektedir. Bu durum, Prusa ile Apameia arasındaki karayolu bağlantısının, deniz ticareti açısından işlevsel bir hat oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Prusa, denizle dolaylı bağlantısını Apameia üzerinden sürdürerek bu liman kentiyle yakın bir ekonomik ilişki geliştirmiştir (Doğancı, 2007: 16-17).

Bithynia Krallığı Öncesi Bölgenin Tarihçesi

Prusa ad Olympum'un içinde bulunduğu Bithynia bölgesi, Asya ile Avrupa arasındaki geçiş yollarının kavşağında yer alması nedeniyle tarih boyunca stratejik önem taşımıştır. Bu konum sayesinde bölge kesintisiz iskân görmüş ve farklı dönemlerde önemli yerleşim merkezlerini bünyesinde barındırmıştır. Tarih öncesi çağlardan Pers egemenliğine, kolonizasyon sürecinden Helenistik döneme, oradan Roma ve Bizans dönemlerine uzanan süreçte Bithynia, birçok siyasal ve kültürel gelişmeye sahne olmuştur (İhtiyar, 2022: 15).

MÖ 2. binyılın sonlarında Dorların Yunan anakarasına yönelmesiyle başlayan hareketlilik sürecinde, Balkanlar'da yaşayan Thrak topluluklarının bir bölümü Anadolu'ya geçmiştir. Bu göçler tek seferlik bir hareketten ziyade MÖ 1200'den MÖ 8. yüzyıla kadar uzanan süreçte dalgalar halinde gerçekleşmiştir (Can, 2025: 53; Sivas, 1997: 22; Karaca, 2016: 49). Dolayısıyla Anadolu'nun kuzeybatısındaki siyasal ve toplumsal yapılanmanın şekillenmesinde Thrak göçleri belirleyici rol oynamıştır.

Appianos'un aktardığına göre, Prusa ve çevresini kapsayan bölge, Bithynia adıyla anılmadan önce Thrak kökenli Bebryklerin yurdu anlamında "Bebrykia" olarak adlandırılmaktaydı. Ancak Appianos daha sonraki süreçte bu adlandırmanın yerini "Bithynia" isminin aldığını ifade etmektedir (App. Mith. 1-2). Bosch'a göre Thrak kökenli Bebrykler ile Phrygler aynı topluluktan başkası değildir. Keza Bebrykleri, Phryglerin Bithynia bölgesinde kalmış bakiyeleri olarak değerlendirmektedir (Bosch, 1946: 42). Bu durum antik dönem kaynakları tarafından da desteklenmektedir. Nitekim Homeros'a atfedilen İlyada Destanı'nda Bithynlerden bahsedilmez; bunun yerine bölgede Mysialılar ve Phrygialılar zikredilir. Ayrıca Phrygialıların Askanios (=İznik Gölü) çevresinde yaşadıkları ifade edilir (Hom. Il. II. 858-863). Aynı şekilde Strabon da eserinde Karyanda'lı Skylaks'ı kaynak göstererek Askania Gölü ve

çevresinde Mysialıların ve Phrygialıların yaşadıklarından bahseder (Strab. XII. 4.8). Ancak MÖ 5. ve 4. yüzyıla gelindiğinde o dönemin yazarlarının tümünün bölgeyi “Asya Thrakia’sı”, “Thrakia Bithynia’sı”, “Bithynlerin Thrakia’sı” gibi isimler ile andığı görülmektedir (Ps. Skyl. 92; Xen. An. VI. 4. 1-2; Hdt. VII. 75). Dolayısıyla Thrak göçleri sonucu bölgeye ilk olarak Phryglerin daha sonra Mysialıların yerleştiği ifade edilebilir. İlerleyen süreçte ise yine Phrygler ve Mysialılar gibi Thrak kökenli olduğu bilenen Bithynler bölgeye göç etmiş ve Marmara’nın güney kıyılarını kendilerine yurt edinmişlerdir. Bunun sonucu MÖ 5. yüzyıldan itibaren bölge “Bithynlerin yurdu” anlamına gelen Bithynia adıyla anılmaya başlamıştır. Bununla birlikte, bölgenin daha eski sakinlerinden olan Mysialıların coğrafi adlandırmalar üzerindeki etkisi devam etmiş; örneğin Uludağ, Antik kaynaklarda “Mysia Olympos’u” olarak da adlandırılmıştır (Strab. XII. 4.3).

Bithynia’da Thrak göçleriyle şekillenen yerel yapı, MÖ 8. yüzyıldan itibaren Yunan kolonizasyonunun etkisiyle yeni bir sürece girmiştir. Bu dönemde Bithynialılar Hellen dünyasıyla temas etmiş ve topraklarını onlarla paylaşmaya başlamıştır. Başta Miletoslular olmak üzere Megaralılar ve Phokialılar Bithynia sahasında kolonizasyon faaliyetleri yürütmüştür (Strab. XIV. 1.6; Karahan, 2018: 11).

MÖ 7. yüzyılın başlarında Kimmerlerin istilalarıyla zayıflayıp yıkılan Phryg Devleti’nin (MÖ 696) ardından ortaya çıkan güç boşluğunu iyi değerlendiren Kroisos önderliğindeki Lydia, Bithynia dâhil Batı Anadolu’nun büyük bölümünü hâkimiyeti altına almıştır (Hdt. I. 28-29; Sevin, 2001: 30; Yazgı, 2018: 5). Batı Anadolu’da kısa bir süre egemenlik kuran Lydia Devleti, Pers kralı II. Kyros’un Lydia kralı Kroisos’u mağlup etmesiyle siyasal varlığını yitirmiş; bunun sonucunda Bithynia dâhil Lydia toprakları Ahemeniş İmparatorluğu egemenliğine girmiştir (Hdt. I. 103; Sevin, 2001: 30). Pers İmparatorluğu altındaki Bithynia Krallığı’nın bilinen

ilk hâkimi Doidalsos olup hakkında çok malumat yoktur. Ardından yerine Boteiras geçmiş onun da ardından oğlu Bas Bithynia'nın yeni kralı olmuştur. (Strab. XII. 4.2; İhtiyar, 2022: 19). Büyük İskender, Bithynia üzerine generali Kalas'ı göndermiş, ancak bu girişimin Bas tarafından püskürtülmesinin ardından bölgeyle ilgilenmemiştir. Kalas'ın mağlup edilmesiyle Bas ülkesinin bütünlüğünü korumuş ve Anadolu'nun büyük bölümü İskender'in hâkimiyetine girerken Bithynia bu istiladan uzak kalmıştır. Bas'ın ardından yönetimi devralan Zipoites (MÖ 327-279), Diadokh Savaşları sonrasında ortaya çıkan siyasal karışıklıktan yararlanarak Bithynia'yı güçlü bir siyasal yapıya dönüştürmüştür. Özellikle Korupedion Savaşı (MÖ 281) sonrası gelişmeleri lehine kullanarak Bithynia Krallığı'nı kurup kral unvanını alan ilk hükümdar olmuştur (Arslan, 2007: 52-56; Sevin, 2001: 30).

Bithynia Krallığı: Prusa Kentinin Kuruluşu

Selefleri I. Nikomedes ve Ziaelas'ın izlediği başarılı yayılmacı politikaları sürdüren Bithynia kralı I. Prusias döneminde, Bithynia Krallığı en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Krallık, bu dönemde yalnızca toprakların genişliği bakımından değil ayrıca ekonomik ve kültürel açıdan da en parlak devrini yaşamıştır. I. Prusias Pergamon Krallığı'na ve Roma'ya karşı Makedonya kralı V. Philippos'la ittifak yapmış ve genişleyen sınırlarını büyük bir devleti arkasına alarak güvence altına almıştır. Bununla birlikte I. Prusias, yalnızca sınırlarını genişletmeye çalışan hırslı bir hükümdar değil, aynı zamanda fethedilen bölgelerde sistemli iskân politikaları uygulayan bir kral olarak da öne çıkmıştır.

V. Philippos, Pergamon Krallığı'na karşı ele geçirip yağmaladığı Kios ve Myrleia gibi kentleri kız kardeşinin eşi olan I. Prusias'ın yönetimine bırakmış, Prusias ise bu kentleri yeniden inşa ederek onlara yeni isimler kazandırmıştır. Tekrar ayağa kaldırılan şehirlerin yanı sıra, konumuzla doğrudan ilişkili olan Prusa ad

Olympum kentinin de I. Prusias tarafından kurulduğu kabul edilmektedir (Strab. XII. 4.3; Sevin, 2001: 34; Karakuş, 2024: 55; İhtiyar, 2022: 21; Çeliköz, 2025: 53-55).

Harita 2- Bithynia Krallığı Sınırları (MÖ 100)

Kaynak: <https://www.reddit.com/r/imaginarymaps/> (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

Ancak Prusa ad Olympum kentinin kuruluşuna ilişkin bilgi veren antik kaynaklar birbiriyle çelişmekte, bu durum ise kentin kim tarafından ne zaman kurulduğu sorularının kesin biçimde cevaplandırılmasını güçleştirmektedir. Farklı antik yazarların kuruluş süreci ve kurucu şahsiyet hakkında birbirinden ayrılan aktarımlar sunması nedeniyle, Prusa'nın kuruluşuna dair değerlendirmelerde kaynakların eleştirel biçimde karşılaştırılması gerekmektedir.

Prusa kentinden ve kentin kuruluşundan ilk bahseden kişi, antik dönemin en önemli coğrafyacılarından biri olan Strabon'dur. Strabon, *Geographika* adlı eserinde "Prusa, Mysia Olympos'u eteklerinde kurulmuş ve iyi idare edilen bir kenttir. Phrygialılar ve Mysialılarla sınır komşusu olan kent, Kroisos'a karşı savaşan

Prusias tarafından kurulmuştur.” (Strab. XII.4.3) ifadesi ile kentin Lydia kralı Kroisos’a karşı savaşılan Prusias tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Ancak Strabon’un, kentin Kroisos’a karşı savaşılan Prusias tarafından kurulduğuna ilişkin anlatısına karşılık, Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia* adlı eserinde Prusa’nın kuruluşuna dair oldukça farklı bir tarihsel süreç aktarmaktadır. Yaşlı Plinius eserinde kentin kuruluş sürecine dair şu bilgileri aktarmaktadır: “Şimdi kıyı üzerindeki yerlerin geri kalanını veriyoruz. Bithynia’da, Kios’un iç kısımlarında, Hannibal tarafından Uludağ’ın eteğinde kurulmuş olan Prusa bulunur.” (Plin. HN V. 43). Yaşlı Plinius’un bu aktarımı, Prusa’nın kuruluşunu doğrudan Hannibal ile ilişkilendirmesi bakımından Strabon’un verdiği bilgilerden ayrılmaktadır. Böylece antik kaynaklar, kentin kurucusu ve kuruluş süreci konusunda birbiriyle tam anlamıyla örtüşmeyen farklı anlatılar sunmaktadır.

Her iki antik kaynakta da ihtiyatla yaklaşılması gereken bazı noktalar bulunmaktadır. İlk olarak Strabon’un aktardığı kuruluş anlatısı incelendiğinde, Prusa kentinin kurucusunu Prusias olarak göstermesi makul görünmektedir. Nitekim antik dönemde kurucunun kendi adını kente vermesi oldukça yaygın bir uygulamadır. Ancak Strabon’un Prusias’ı Lydia kralı Kroisos’a karşı savaşılan bir hükümdar olarak tanıtmayı tarihsel açıdan mümkün görünmemektedir. Zira I. Prusias ile Lydia kralı Kroisos arasında yaklaşık üç yüz yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır.

Yaşlı Plinius’un aktardığı bilgiler değerlendirildiğinde ise kentin kuruluşunun Kartacalı General Hannibal ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bithynia kralı I. Prusias’a sığındığı bilinen Hannibal’ın bölgede bulunmuş olması tarihsel açıdan makul kabul edilebilirse de şehrin doğrudan onun tarafından kurulmuş olması ve kuruluşun yalnızca Hannibal ile açıklanması ikna edici görünmemektedir. Bu bağlamda Doğancı’ya göre (2005: 36), Strabon’un aktardığı bilgilerin tarihsel açıdan sorunlu olması nedeniyle Prusa kenti, Bithynia Krallığı’na sığınan Kartacalı

General Hannibal’ın tavsiyesi üzerine Bithynia kralı I. Prusias tarafından MÖ 184 yılında kurulmuştur. Dolayısıyla MÖ 6. yüzyılda yaşamış Kroisos ile çağdaş “Prusias” adlı başka bir tarihsel kişiliğe dair somut bir kanıt ortaya konulmadığı sürece, Strabon’un aktardığı kuruluş anlatısının tarihsel gerçeklik bakımından sorunlu olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, Hannibal’ın Prusa’nın kuruluş sürecindeki rolünün hangi gerekçelere dayandığı da açıklanmaya muhtaçtır. Zira sürgündeki bir Kartacalı komutanın kent kuruluşuyla ilişkilendirilmesi tesadüfî görünmemektedir. Bu noktada dönemin siyasi ve askerî şartları dikkate alındığında, Hannibal’ın kuruluş sürecindeki rolünün stratejik nitelikte olduğu düşünülebilir. Roma’nın müttefiki konumundaki Pergamon Krallığı ile Bithynia Krallığı arasında devam eden rekabet, sınır güvenliği meselesini ön plana çıkarmaktaydı. Bu nedenle I. Prusias’ın, Hannibal’ın askerî tecrübesinden faydalanarak stratejik konumu ve doğal savunma imkânlarıyla öne çıkan bir garnizon-kent tesis etmeyi hedeflemiş olması muhtemeldir. Böyle bir yerleşim, yalnızca bölgenin savunmasını güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda Roma’nın yakından takip ettiği Hannibal için de güvenli ve korunaklı bir ikamet merkezi işlevi görecekti. Nitekim Prusa’nın, Olympos Dağı’nı arkasına alan ve dört tarafı doğal savunma imkânları sunan yüksek bir kaya üzerinde stratejik bakımdan hâkim bir noktada kurulmuş olması, kentin kuruluşunda askerî ve savunma amaçlı kaygıların etkili olduğunu düşündürmektedir (Can, 2017: 65-66).

Strabon, *Geographika* adlı eserinde “Tarif ettiğimiz Olympos Dağı’nın kuzey dolayları Bithynler, Mygdonlar ve Dolionlar, öte yanı ise Mysler ve Epiktetler tarafından iskân edilmiştir” (Strab. XII. 8.10) ifadesiyle Olympos Dağı’nın, günümüzdeki karşılığıyla Uludağ’ın kuzey yamaçlarında ve dolayısıyla Prusa kentinin bulunduğu sahada Thrakia kökenli Bithynler, Mygdonlar ve Dolionların yaşadığını belirtmektedir. Prusa’nın da içerisinde yer

aldığı Bithynia bölgesi, büyük ölçüde Thrakia kökenli toplulukların yaşadığı etnik açıdan çeşitlilik gösteren bir coğrafya olmasına karşın gerek Yunanlar tarafından kurulan kentler gerekse Prusa örneğinde olduğu gibi Bithynia kralları tarafından inşa edilen şehirler ortak bir Helenistik kültür çevresinde şekillenmiştir. Bu doğrultuda Yunan polis sistemi, bölgedeki kent yapılanmasına hâkim olmuştur (Doğancı, 2005: 36-37).

Bithynia kralı IV. Nikomedes, MÖ 75/74 yılında ardında bir varis bırakmadan hayatını kaybetmiş, ölümünden önce hazırladığı vasiyetnameyle ise şahsî mal varlığını ve Bithynia Krallığı'nı Roma yönetimine devretmiştir (App. Mith. 71; Eutr. VI. 6.1; Liv. perioch. 93; Sall. Hist. IV. 69.9; Arslan, 2007: 305; Can, 2025: 152). Bu gelişmeyle birlikte Prusa kenti de Roma hâkimiyetine girmiştir. Roma, vakit kaybetmeden Bithynia'yı ilhak etmiş olsa da Anadolu'da Roma'nın artan nüfuzuna karşı mücadele eden Pontos kralı VI. Mithradates'in Bithynia'yı işgal etmesi üzerine III. Mithradates Savaşı (MÖ 74-63) başlamıştır. Savaş sırasında Roma'nın Asia Eyaleti valisi Lucullus'un komutası altındaki Roma kuvvetlerinden komutan Triarius Apameia/Myrleia kentini, komutan Barba ise Prusa ad Olympum kentini Pontos Krallığı'ndan geri almıştır. Böylece Prusa kenti kesin olarak Roma egemenliği altına girmiştir (App. Mith. 77; Arslan, 2007: 336; Magie, 1950: 331; Karakuş, 2024: 56; Yazgı, 2018: 30-31; Doğancı, 2005: 37).

Roma Hakimiyetinde Prusa Ad Olympum

III. Mithradates Savaşı sonrası Prusa ad Olympum'un Roma egemenliğine girmesiyle birlikte kent, yeni bir idari ve siyasi sürece dâhil olmuştur. Zira Roma Senatosu tarafından görevlendirilen devlet adamı ve komutan Pompeius, "*Lex Pompeia*" (Pompeius Yasaları) olarak anılan idari düzenlemeler çerçevesinde Pontos Krallığı'nı ele geçirmesinin ardından Pontos ve Bithynia topraklarını birleştirerek *Bithynia et Pontus* eyaletini oluşturmuştur. Bu süreçte

Prusa'nın da içinde bulunduğu Bithynia kentleri yeni bir idari organizasyona dâhil edilmiştir. Kentlerin statüleri, teşkilat yapıları ve hukuki düzenlemeleri yeniden şekillendirilmiştir (Plin. Ep. X. 79; X. 112; X. 114; Kaya, 1998: 165; Arslan, 2007: 484 vd.; Doğancı, 2005: 37; Doğancı, 2019: 213 vd.).

Prusa ad Olympum kenti, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde özellikle MS 1. ve 2. yüzyıllarda oldukça hareketli bir süreç yaşamış; bu dönemde gerçekleştirilen imar faaliyetleri ve elde ettiği kent hakları sayesinde Antik Çağ'daki en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Prusa'nın bu dönemi hakkında en önemli birinci el kaynaklardan biri Genç Plinius'tur. Roma İmparatoru Traianus (MS 98-117) Bithynia et Pontus eyaletindeki kentlerde görülen aşırı harcamalar ve buna bağlı mali sorunların araştırılması ve giderilmesi amacıyla Plinius'u özel yetkilerle eyalet valisi olarak görevlendirmiştir (Doğancı, 2013: 171).

Genç Plinius, *Epistulae (Anadolu Mektupları)* adlı eserinde Bithynia eyaletine ulaşmasının ardından Prusa kentinin mali durumu ile kent yönetiminde tespit ettiği usulsüzlük ve yolsuzluklar hakkında İmparator Traianus'u şu sözlerle bilgilendirmektedir:

...Şimdilerde Prusalıların kamu harcamalarını, gelirlerini ve borçlarını incelemekteyim; ayrıntılara girdikçe de bu incelemenin gerekliliğini daha fazla anlıyorum. Çünkü çeşitli nedenlerle özel kişiler yüksek miktarlarda paraları alıkoyuyor. Ayrıca, bazı paralar da devlet hazinesinden yasal olmayan yollarla harcanıyor. Efendim, bu mektubu sana eyalete girişimde yazmış bulunuyorum (Plin. Ep. X. 17A)

Prusa'daki kamusal yapıların durumu ve bunlara yönelik imar faaliyetleri hakkında bilgi veren Genç Plinius, kentteki eski ve harap hamamın yetersizliği ve yerine yeni bir hamam yapılması düşüncesini İmparator Traianus'a şu şekilde aktarmaktadır:

Efendim, Prusalıların hem harabe hem de çok eski bir hamamı var. Bu yüzden, burayı, hoşgörüne sığınıp, onarmak istemişlerdi. Ama ben bir yenisinin yapılması gerektiğini düşündüğümünden, bana öyle geliyor ki, onların bu arzusunu yerine getirebileceksin. Çünkü, şu kaynaklardan elimize para geçecek; ilkin, özel şahıslardan şimdiden para toplamaya başladım; ikincisi, buranın halkı, hazineden zeytinyağı için kullanmaya alıştığı parayı, hamamın yapımına harcamaya hazır. Her şeyden öte, kentin saygınlığı ve senin çağının görkemi de böyle bir yapı gerektirir (Plin. Ep. X.23)

Burada, Prusa halkına zeytinyağı temini amacıyla tahsis edilen ödeneğin yeni hamamın inşasında kullanılmasının planlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İmparator Traianus, Prusalılara ilave bir mali yük getirmemesi şartıyla yeni hamamın yapımına onay vermiştir (Plin. Ep. X. 24; Doğancı, 2017: 74).

Roma İmparatorluk Dönemi Prusa'sının en önemli şahsiyetlerinden biri, Genç Plinius'un mektuplarında da karşımıza çıkan, MS 40-120 yılları arasında yaşamış hatip, düşünür ve yazar Dion Cocceianus Khrysostomos'tur. Günümüze yaklaşık seksen söylevi ulaşan Dion, memleketi Prusa'nın gelişimiyle yakından ilgilenmiş ve kenti daha mamur bir hâle getirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda çeşitli inşa ve imar faaliyetlerine öncülük etmiştir (Plin. Ep. X.81-82; İplikçioğlu, 2021: 412). Örneğin Dion Khrysostomos'un, memleketi Prusa kentine kazandırdığı imar faaliyetlerinden biri Genç Plinius'un Mektuplarında görülmektedir. Ünlü yazarın masrafları üstlenerek kente kütüphane veya kamu binası inşa ettiği anlaşılmaktadır (Plin. Ep. X. 81).

Dion Khrysostomos, memleketi Prusa'nın eski ve düzensiz kent yapısını değiştirmeyi, sütunlu caddeler ve çeşitli kamu binalarıyla kenti güzelleştirmeyi ve Prusa'nın diğer Bithynia

şehirleriyle yarışabilecek bir kentsel görünümüne sahip olmasını hedeflemektedir. Fakat Dion, yapılan imar faaliyetlerine karşı çıkan Prusa halkına komşu kentlerden çeşitli örnekler vererek sitem etmektedir. Zira ünlü hatip söylevlerinde Prusa'nın Nikomedeia, Nikaia ve Kaisareia gibi bölgenin önde gelen Hellen kökenli kentlerinden üstün olduğunu ancak Prusa halkının aksine bu kentlerde yaşayan vatandaşların şehirlerini güzelleştirme yönünde ortak bir çaba içinde olduklarını belirtir. Ayrıca imparatorun da Prusa'nın her bakımdan geliştirilmesini teşvik ettiğini bir mektubunda ifade eder.

Bu çerçevede Dion, kendisinin de Prusa'nın imar faaliyetlerinde aktif rol aldığını, başlangıçta halkın projeyi desteklediğini, bağışlarda bulunduğunu ve büyük bir istek gösterdiğini hatırlatır. Bununla birlikte muhaliflerine yönelerek, şehir için gerçekleştirilen düzenlemelerin neden tepkiyle karşılandığını sorgular ve kentin güzelleştirilmesinin adeta bir suç gibi sunulmasını eleştirir. Rakiplerinin kendisini kutsal alanlara saygısızlık etmekle ve eski yapıları ortadan kaldırmakla itham ettiğini aktarır; buna karşılık geçmişte de benzer şehir düzenlemeleri sırasında anıtların ve mezarların yerlerinin değiştirildiğini hatırlatarak bu eleştirilerin tutarsız olduğunu savunur. Bu bağlamda, saygı gören yerel bir hayırsever olan Macrinus'un bile kentin kurucusu kral Prusias'a ait mezar ve heykeli agoradan kaldırmasını örnek göstererek kendi girişiminin istisnai ya da aşırı bir uygulama olmadığını ileri sürer. Son olarak Dion, kendisine yöneltilen “Tiran” ve “şehir yıkıcısı” gibi ithamları reddeder ve tüm faaliyetlerinin kişisel çıkar amacı taşımadığını, yalnızca Prusa'nın yararını gözettiğini ifade eder (Dion. Chrys. XLVII. 13-18).

Dion Khrysostomos'un söylevlerinde Prusa kent meclisi (*boule*) üye sayısının arttırıldığını ve Prusa'nın mahkeme merkezi (Conventus) olma hakkını kazandığını görmekteyiz. Bu gelişmeyle birlikte kentin itibarı ciddi şekilde artmış ve komşu kentlere ait

davalar Prusa’da görülmeye başlanmıştır. Söz konusu bu statü değişiminin komşu kentlerde kıskançlık ve rekabet duygularını artırdığı anlaşılmakta olup, Dion bu tür gerilimlere karşı Prusa halkının diğer kent halklarına karşı daha ölçülü ve iyi ilişkiler kuran bir tutum benimsemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer kentlerin Prusa’nın kazandığı statüyü ve itibarı kıskanması doğaldır çünkü ünlü hatibin de ifade ettiği gibi mahkemeye gelen davalı ve davacılarla birlikte pek çok kişi ekonomiye katkı sağlar ve kent gelişir (Dion. Chrys. XLIV. 11; XL. 33; XXXV. 15). Keza Prusa’nın mahkeme merkezi olduğu Genç Plinius’un Mektuplarında da görülmektedir (Plin. Ep. X. 58).

Dion Khrysostomos’un ifadelerine göre MS 2. yüzyılda Prusa ve çevresinde hububat üretimi kârlı bir faaliyet değildir; bu nedenle hatip gelirini bağcılık ve hayvancılıktan sağladığını belirtir. Buna karşılık bölgenin Olympos Dağı’na yaslanan coğrafi konumu, odun ve kereste teminini kolaylaştıran bir kaynak avantajı sunmaktadır (Dion Chr. XLVI. 8; Can, 2017: 81). MS 3. yüzyılda yaşamış Naukratis’li Athenaios’un *Deipnosophistai* adlı eserinde ise Olympos Dağı çevresinde, Prusa kenti yakınlarında sıcak su kaynaklarının bulunduğu ve bu suların “kraliyet suları” olarak adlandırıldığı belirtilmektedir (Ath. Deip. II. 17).

Roma İmparatorluk Dönemi’nde, özellikle MS 1. ve 2. yüzyıllarda oldukça hareketli bir süreç geçiren Prusa ad Olympum kenti, Antik Çağ’ın en itibarlı evrelerinden birini yaşamıştır. Bu dönemde Prusa, Dion Khrysostomos gibi kentin imar edilmesi ve geliştirilmesini amaçlayan entelektüel ve vizyoner kişiler yetiştirmiştir.

Ancak kent, Roma Principatus Dönemi’nin sonlarına doğru Gotlar tarafından yağmalanarak ciddi bir yıkıma uğramış ve bu süreçte büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bizans dönemine kadar tam anlamıyla toparlanamayan Prusa, bu dönemde orta büyüklükte, daha çok kale karakteri taşıyan bir yerleşim olarak varlığını sürdürmüştür.

Sonuç

Prusa ad Olypnum, Bithynia bölgesinin iç kesimlerinde, Olympos Dağı'nın (Uludağ) eteklerinde kurulmuş olmakla birlikte Kios ve Apameia gibi liman kentleri aracılığıyla deniz ticaretine bağlanabilen stratejik bir yerleşim merkeziydi. Anadolu ile Balkanlar arasındaki geçiş güzergâhları üzerinde yer alan Bithynia sahasının sunduğu coğrafi avantajlar, bölgenin tarih boyunca farklı topluluklar tarafından iskân edilmesine ve çeşitli siyasal güçlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmasına neden olmuştur. Thrak kökenli toplulukların bölgeye yerleşmesiyle şekillenen etnik yapı, Yunan kolonizasyonu ve Helenistik dönem etkileriyle birleşerek Prusa'nın da içinde yer aldığı Bithynia'da güçlü bir Helenistik kent kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Prusa ad Olypnum'un kuruluşuna ilişkin antik kaynaklar ise birbirinden farklı bilgiler sunmaktadır. Strabon kentin kurucusunu Prusias olarak gösterirken, Yaşlı Plinius kuruluşu Hannibal ile ilişkilendirmektedir. Kaynakların eleştirel değerlendirilmesi sonucunda, kentin doğrudan Hannibal tarafından kurulmuş olmasından ziyade, Bithynia kralı I. Prusias tarafından Hannibal'ın tavsiyeleri doğrultusunda kurulmuş olmasının daha güçlü bir ihtimal olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kentin doğal savunma imkânları bakımından son derece elverişli bir noktada yer alması, kuruluş sürecinde askerî ve stratejik kaygıların etkili olduğunu düşündürmektedir.

Bithynia Krallığı Dönemi'nde kurulan Prusa, kısa süre içerisinde bölgenin önemli kentlerinden biri hâline gelmiş, IV. Nikomedes'in vasiyeti sonrasında Roma hâkimiyetine girmesiyle birlikte yeni bir tarihsel sürece adım atmıştır. Pompeius tarafından gerçekleştirilen idarî düzenlemeler sonucunda Bithynia et Pontus eyaletinin bir parçası hâline gelen kent, Roma şehir sistemine entegre edilmiştir. Özellikle MS 1. ve 2. yüzyıllarda Prusa'nın siyasi,

ekonomik ve kentsel açıdan önemli bir gelişim gösterdiği görülmektedir.

Genç Plinius'un mektupları, kentin bu dönemde karşı karşıya kaldığı mali sorunları ve yönetsel aksaklıkları ortaya koymakla birlikte, aynı zamanda Prusa'da yürütülen imar faaliyetlerine de ışık tutmaktadır. Hamam inşası gibi kamusal projeler, Roma yönetiminin kentin gelişimine verdiği önemi göstermektedir. Bunun yanı sıra Dion Khrysostomos'un söylevleri, Prusa'nın yalnızca fiziksel açıdan değil, kurumsal ve siyasal bakımdan da gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Dion'un öncülük ettiği imar faaliyetleri, kentin görünümünü değiştirmeyi ve onu Bithynia'nın önde gelen şehirleriyle rekabet edebilecek bir düzeye ulaştırmayı amaçlamıştır. Aynı dönemde Prusa'nın kent meclisinin genişletilmesi ve mahkeme merkezi statüsü kazanması, kentin bölgesel nüfuzunu ve prestijini artırmıştır.

Sonuç olarak Prusa ad Olympum, sahip olduğu stratejik konum, doğal savunma avantajları, ekonomik potansiyeli ve Roma döneminde kazandığı idarî ayrıcalıklar sayesinde Bithynia bölgesinin önde gelen kentlerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde gerçekleştirilen imar faaliyetleri, kurumsal gelişmeler ve kent elitlerinin katkıları, Prusa'nın Antik Çağ'daki en parlak dönemini yaşamasını sağlamıştır. Her ne kadar ilerleyen dönemlerde Got akınları nedeniyle ciddi bir yıkıma uğrasa da antik kaynakların ortaya koyduğu veriler Prusa'nın Bithynia tarihindeki siyasi, ekonomik ve kültürel önemini açık biçimde göstermektedir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Appianus. (1955). *Mithridateios* (H. White, Ed.). Loeb Classical Library.

Athenaeus. (1854). *The Deipnosophists or Banquet of the Learned* (C. D. Yonge, Çev.). Henry G. Bohn.

Dion Chrysostomos. (1962). *Orationes* (H. L. Crosby, Çev.). Loeb Classical Library.

Eutropius. (2011). *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius* (H. W. Bird, Çev.). Liverpool University Pres.

Herodotos. (2012). *Historia (Tarih)* (M. Ökmen, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Homerus. (2008). *İlyada* (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ksenophon. (1974). *Anabasis: Onbinlerin dönüşü* (T. Gökçöl, Çev.). Hürriyet Yayınları.

Plinius Secundus. (1947). *Naturalis Historia* (H. R. Rackham, Çev.). Loeb Classical Library.

Plinius. (1999). *Epistulae: Anadolu mektupları (Kitap X)* (Ç. Dürüşken & E. Özbayoğlu, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Pseudo-Skylaks. (2012). *Periplous (Seyrüsefer)* (M. Arslan, Çev.). *Mediterranean Journal of Humanities*, 2(1), 239-257.

Sallustius. (1955). *Historiae (The Histories)* (J. C. Rolfe, Çev.). The Loeb Classical Library.

Strabon. (2000). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII-XIII-XIV)* (A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Titus Livius. (1992 vd.). *Roma Tarihi: Şehrin kuruluşundan itibaren* (S. Şenbark, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Modern Kaynaklar

Arslan, M. (2007). Mithradates VI Eupator (Roma'nın Büyük Düşmanı). Odin Yayıncılık.

Bosch, E. (1946). Bitinya tetkikleri (1. kısım). Belleten, 10(37), 29-54.

Can, A. (2017). Kadim Bursa. Sentez Yayıncılık.

Can, A. (2025). Güney Bithynia'da bir kent: Prusa ad Olympum. Nilüfer Belediyesi Yayınları.

Çeliköz, M. (2025). Antik Bithynia coğrafyası içinde Prainetos/Preietos'tan Karamürsel'e [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Doğancı, K. (2005). Antik Prusa kenti. M. Tüz (Ed.), 1. Bursa Turizm Sempozyumu Bildirileri (s. 35-40). Osmangazi Belediyesi.

Doğancı, K. (2007). Antik dönemde Mudanya (Myrleia-Apamea). Y. Oğuzoğlu (Ed.), Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya (s. 14-19). Gaye Kitabevi.

Doğancı, K. (2012). Antik dönemde Bithynia'dan geçen ticari ve askeri yollar. T. Yiğit, M. A. Kaya, A. Sina (Eds.), Prof. Dr. Ömer Çapar'a Armağan (s. 93-104). Hel Yayıncılık.

Doğancı, K. (2013). Antik kaynaklara göre Bithynia'daki civitas'lar. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(24), 167-186.

Doğancı, K. (2017). Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Pontus Eyaletinde uyguladığı askeri politikalar. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(56), 68-85.

Doğancı, K. (2019). Roma eyaletlerinde adli uygulamalar: Bithynia et Pontus örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 212-223.

Gürgen, İ. (2019). Galatların Anadolu'ya geçiş süreci ve Bithynia ile ilişkileri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 234-245.

Gürgen, İ. (2022). Bursa'nın Eski Çağları: Prusa'dan Bursa'ya. B. K. Yeşilbursa (Edt.). *Bursa'da Zaman, Mekân ve İnsan* (s. 117-129). Sentez Yayıncılık.

İhtiyar, M. (2022). Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia-Pontus eyaletinde darp edilen mimari betimli sikkeler [Yayımlanmamış doktora tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

İplikçioğlu, B. (2021). Eskibatu tarihi I: Giriş, kaynaklar, bibliyografya. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*.

Karaca, E. (2016). Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'de Doğu Thrakia. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

Karahan, G. (2018). Bithynia bölgesinde Kybele kültü [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Karakuş, O. S. (2024). Roma egemenliğinde Bithynia (Toplum, ekonomi ve din). *Kabalıcı Yayıncılık*.

Kaya, M. A. (1998). Anadolu'da Roma egemenliği ve Pompeius'un siyasal düzenlemeleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1), 163-173.

Magie, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor*. Princeton University Press.

Sevin, V. (2001). Anadolu'nun tarihi coğrafyası I. *Türk Tarih Kurumu Basımevi*.

Sivas, T. T. (1997). Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya il sınırları içindeki Phryg kaya anıtları [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Taşlı, İ. (2022). Bithynia kentlerinin kuruluşu ve kuruluş efsaneleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Düzce Üniversitesi.

Yazgı, A. (2018). Flavius Hanedanı döneminde (İ.S. 69-96) Bithynia-Pontos eyaleti [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

<https://imperium.ahlfeldt.se/places/21212.html> (Digital Atlas of the Roman Empire) (Erişim Tarihi: 15.06.2026)

<https://www.reddit.com/r/imaginarymaps/> (Erişim Tarihi: 15.06.2026).

BÖLÜM 3

ANTİK ÇAĞ'DA APAMEIA / MYRLEIA (MUDANYA)

ELİF AYDIN¹

Giriş

Kios (Gemlik) Körfezi'nin güney kıyısında yer alan Mudanya, sahip olduğu elverişli coğrafi konumu sayesinde Antik Çağ boyunca Kuzeybatı Anadolu'nun önemli liman kentlerinden biri olmuştur (Bosch, 1950: 237; Bosch, 1952: 15; Waddington et al., 1908: 245; Gündüz, 2015: 118; Gürgen, 2022: 119). Günümüzde Bursa ili sınırları içerisinde bulunan kent, Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'nin deniz ticareti ve ulaşım sistemi içerisinde önemli bir işleve sahipti. Özellikle Prusa ad Olympum (Bursa) ile kurduğu güçlü bağlantı sayesinde, iç kesimlerde üretilen tarımsal ve ticari ürünlerin Ege Havzasına ve Akdeniz dünyasına ulaştırılmasında başlıca liman görevi üstlenmiş ve bu özelliğini uzun süre korumuştur.

Antik kaynaklarda yerleşimin ilk adı Myrleia (Μύρλεια) olarak geçmektedir. Kolophonlu kolonistler tarafından kurulan kent,

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, ORCID: 0009-0002-7998-2934

ismini kurucusu olduğuna inanılan Myrlos'tan almıştır (Plin. HN V.148; Waddington et al., 1908: 245; Sevin, 2001: 35; Şahin, 2013: 101; Gündüz, 2015: 118; Doğancı, 2013: 179; Arıcı, 2021: 228; Taşlı, 2022: 79). Kentin Klasik Dönem tarihi hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır (Waddington et al., 1908: 245). Hellenistik Dönem'de Bithynia Krallığı egemenliğine giren kent, kral I. Prusias tarafından yeniden imar edilmiştir. Kralın eşi Apama'nın adından esinlenerek kentin adını Apameia olarak değiştirilmiştir (Arıcı, 2021: 228; Waddington et al., 1908: 245). Roma egemenliğiyle birlikte ise Colonia Iulia Concordia Apamea unvanını kazanarak Bithynia'daki önemli Roma kolonilerinden biri hâline gelmiştir.

Harita 1 – Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi

Kaynak: Kiepert, 1903.

Myrleia/Apameia, sahip olduğu liman, ticaret ve ulaşım fonksiyonları sayesinde yalnızca Bithynia Bölgesi açısından değil, Kuzeybatı Anadolu'nun siyasi ve ekonomik tarihi bakımından da

dikkat çeken yerleşimlerden biridir. Buna karşın kent üzerine yapılan araştırmaların önemli bir bölümü epigrafik, nümismatik veya arkeolojik buluntularla sınırlı kalmış; kuruluşundan Geç Antik Çağ'a kadar uzanan tarihsel gelişimini bütüncül biçimde ele alan çalışmaların sayısı oldukça az olmuştur. Bu durum, kentin bölgesel tarih içerisindeki konumunun yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Harita 2 – Antik Çağ'da Myrleia ve Komşuları

Kaynak: <https://imperium.ahlfeldt.se/places/21212.html> (Digital Atlas of the Roman Empire) (Erişim Tarihi: 10.06.2026)

Bu çalışmanın amacı, Antik Çağ'da Myrleia ve Apameia adlarıyla bilinen Mudanya'nın tarihsel gelişimini kuruluşundan Geç Antik Çağ'a kadar bütüncül bir yaklaşımla incelemektir. Bu doğrultuda antik edebi kaynaklar, epigrafik belgeler, nümismatik veriler, arkeolojik buluntular ve modern literatür birlikte değerlendirilerek kentin siyasi tarihi, idari yapısı, ekonomik faaliyetleri ve bölgesel ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yerleşimin Bithynia Bölgesi içerisindeki konumu ile Roma'nın Anadolu politikaları bağlamındaki rolü de ele alınmıştır.

Çalışmada; Myrleia'nın kuruluş süreci, Apameia'ya dönüşümünü hazırlayan siyasal gelişmeler, Roma koloni statüsünün kentin idari ve ekonomik yapısına etkileri ile liman kentinin bölgesel ticarete üstlendiği işlev temel araştırma konuları olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede farklı nitelikteki yazılı ve maddi kaynaklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; elde edilen bulgular tarihsel bağlam içerisinde yorumlanmıştır. Bu araştırmanın, Myrleia/Apameia'ya ilişkin mevcut bilgi birikimini sistematik bir çerçevede bir araya getirerek hem Bithynia araştırmalarına hem de Kuzeybatı Anadolu'nun Antik Çağ tarihine katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Kentin Tarihi

Günümüzde Mudanya olarak bilinen yerleşim, antik kaynaklarda ilk olarak Myrleia adıyla anılmaktadır. Skylaks'a (Periplus, 2.94) göre kent, Rhyndakos Irmağı'nın Marmara Denizi'ne döküldüğü kesimde kurulmuştur. Stephanos Byzantios (Ethnika, 103.3), yerleşimin MÖ VII. yüzyılın ikinci yarısında Kolophonlu kolonistler tarafından kurulduğunu belirtmektedir.² Plinius (HN, V.143) ile Pomponius Mela (I.99) da Myrleia'nın Kolophon kökenli bir Hellen kolonisi olduğunu doğrulamaktadır³ (Bosch, 1950: 238; Woytek, 2011: 128; Waddington et al., 1908: 245; Sevin, 2001: 35; Doğancı, 2013: 179; Arıcı, 2021: 228; Turan, 2014: 257; Can, 2025: 115). Bu yönüyle Myrleia, Hellen kolonizasyonunun Kuzeybatı Anadolu'daki önemli merkezlerinden biridir. Erken dönemine ilişkin arkeolojik ve yazılı veriler sınırlı olmakla birlikte, mevcut buluntular, Myrleia'nın Hellenistik Dönem

² Step. Byz. Ethnika, 103.3: "Myrleia, Bithynia'da bulunan ve günümüzde Apameia olarak adlandırılan bir kenttir. Adını Kolophonluların lideri olan Myrlos'tan almıştır. Bazılarına göre ise adını Amazon Myrleia'dan almaktadır."

³ Plin. HN V. 143: "Apamea, qua nunc Myrlea Colophoniorum."; Mela, I.99: "quam Colophonii conlocavere Myrlea".

boyunca Bithynia kıyılarının önemli liman yerleşimlerinden biri olduğunu göstermektedir (Arıcı, 2021: 228). Elverişli doğal limanı ve hinterlandıyla kurduğu bağlantı, kentin erken dönemden itibaren bölgesel ticaret ağlarına dâhil olmasını sağlamıştır.

Myrleia'nın tarihinde ilk önemli kırılma noktası MÖ 202/201 yılında Makedonya Kralı V. Philippos'un (MÖ 221-179) kenti ele geçirmesiyle yaşanmıştır. Savaş sırasında büyük ölçüde tahrip edilen yerleşim, daha sonra müttefiki Bithynia Kralı I. Prusias'a (MÖ 230/229-182) bırakılmıştır (Strab. XII.4.3; Liv. XXXII.34.6; Magie, 1950: 14; Harris, 1980: 861; Waddington et al., 1908: 245; Sevin, 2001: 35; Arslan, 2010: 284-5; Boyana, 1997: 311; Turan, 2014: 258-9; Arıcı, 2021: 228; Gündüz, 2015: 108; Kınacı, 2016: 33). I. Prusias, yıkıma uğramış kenti yeniden iskân etmiş, kapsamlı bir imar programı uygulamış ve eşi Apama'nın onuruna yerleşimin adını Apameia olarak değiştirmiştir (Strab. XII.4.3; Ruge, 1933: 1104; Magie, 1950: 307 vd.; Waddington et al., 1908: 245; Doğancı, 2013: 179; Kınacı, 2016: 38; Arıcı, 2021: 228; Boyana, 1997: 311; Doğan, 2016: 269).

Son Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in MÖ 74 yılında ölümü, bölgenin siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Kralın vasiyeti doğrultusunda Bithynia toprakları miras yoluyla Roma'ya bırakılmıştır (Magie, 1950: 320; Braund 1984: 151 vd.; Arslan 2007: 305; Doğancı, 2019: 1; Gündüz, 2015: 108). Ancak bu *fait accompli* (oldu-bitti) durumunu kabul etmeyen Pontos Kralı VI. Mithradates Roma'ya savaş ilan etmiştir. Roma Cumhuriyeti ile Pontos Krallığı arasında gerçekleşen Üçüncü Mithradates Savaşı (MÖ 74-63) sırasında Apameia yeniden askerî çatışmaların odağında kalmıştır. Savaş sırasında Asia Minor'daki birçok kentin Pontos Kralı'nı desteklemesi, Roma'nın sert müdahalesine neden olmuştur. MÖ 73 yılında C. Valerius Triarius tarafından ele geçirilen Apameia Mithradates'i destekleyen tüm kentler gibi büyük ölçüde tahrip

edilmiştir (App. Mithr. 77; Waddington et al., 1908: 245; Arslan, 2007: 336; Turan, 2014: 257; Karakuş, 2024: 62).

Daha sonra Pompeius Magnus tarafından gerçekleştirilen idari düzenlemeler (*Lex Pompeia*) sonucunda Pontos'un batı kesimleri ile Bithynia birleştirilmiş ve Bithynia et Pontus Eyaleti oluşturulmuştur (Ridley, 1987: 209; Kaya, 2000: 124; Tekin, 2008: 211; Kaya, 1998, s. 165 vd.; Doğancı, 2013: 170). Pompeius'un gerçekleştirdiği bu idari düzenlemeler sonucunda oluşturulan yeni eyalet teşkilatı içerisinde Apameia önemli bir kıyı kenti olarak varlığını sürdürmüştür (Ridley, 1987: 209; Tekin, 2008: 211).

Apameia'nın tarihindeki en önemli dönüşümlerden biri, Roma kolonisi statüsü (*Colonia Iulia Concordia Apamea*) kazanmasıdır. Bu gelişme, yalnızca idari yapıyı değil, nüfus kompozisyonunu, ekonomik faaliyetleri ve kentsel gelişimi de derinden etkilemiştir. Kentin elde ettiği koloni statüsünün hukuki ve yönetsel sonuçları, izleyen bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Bir Roma Kolonisi Olarak Apameia

MÖ 1. yüzyılın ortalarında Roma dünyasında yaşanan siyasi gelişmeler, Anadolu'daki kentlerin statülerini de etkilemiştir. Bu süreçte Roma'nın Anadolu'da uyguladığı kolonizasyon politikası, yalnızca askerî güvenliği sağlamaya yönelik bir strateji değil, aynı zamanda Roma hukukunun, idari yapısının ve kültürel değerlerinin eyaletlere aktarılmasını amaçlayan kapsamlı bir yönetim anlayışı olarak öne çıkmaktadır. Buradaki asıl amaç Asia Minor'un Romanizasyonu'ydu. Bu politika doğrultusunda Apameia, Iulius Caesar'ın diktatörlüğü sırasında MÖ 47 yılında Roma kolonisi statüsü kazanmış ve Kuzeybatı Anadolu'daki en önemli Roma yerleşimlerinden biri hâline gelmiştir (Bosch, 1950: 237, 241; Harris, 1980: 873; Doğancı, 2013: 180; Can, 2025: 116; Arıcı, 2021: 229). Kent, bu dönemde *Colonia Iulia Concordia Apamea* adıyla anılmaya başlamıştır (CIL III 335; CIL III 6992; Magie, 1950: 336;

Waddington et al., 1908: 245; Bosch, 1950, 241; Bosch, 1952: 13; Sevin, 2001: 35; Boyana, 1997: 311; Arcagök & Şahin, 2024: 62; Can, 2025: 116 vd.; Turan 2014: 259). Augusta unvanı ise ancak Septimius Severus döneminden itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Waddington et al., 1908: 256, nr. 63).

Koloni statüsü, Apameia'nın idari ve hukuki yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Kent, Roma hukuk sistemi içerisinde ayrıcalıklı bir konuma yükselmiş; yerel kurumlarını korumakla birlikte Roma'nın idari düzenine entegre edilmiştir (Magie, 1950: 1231; Doğancı, 2013: 180; Jones, 1971: 159; Can, 2025: 116 vd.).

Resim 1- Colonia Iulia Concordia Apamea sikkesi⁴

Kaynak: RPC I 2004; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/2004>

Bu ayrıcalıklı konumun en önemli göstergelerinden biri ius Italicum hakkıdır (Ulpianus, Dig. 50.15.1)⁵. Bu statü sayesinde Apameia hukuken İtalya topraklarıyla eşdeğer kabul edilmiş; mülkiyet hukuku, vergilendirme ve yerel yönetim alanlarında birçok eyalet kentinin sahip olmadığı imtiyazlardan yararlanmıştır. Özellikle doğrudan eyalet vergilerinin önemli bir kısmından muaf

⁴ Sikkenin ön yüzünde Tanrı Hermes, arka yüzünde küre üzerinde sola dönük ayakta duran Zafer Tanrıçası Victoria, elinde çelenk ve palmye dalı tutmaktadır. Sikkenin arka yüzündeki yazıtta C I C A D D [c(olonia) I(ulia) C(oncordia) A(pamea) d(ecreto) d(ecurionum)] kısaltması bulunmaktadır.

⁵ Ulpianus, Dig. 50.15.1: “Est et in bithynia apamena et in ponto sinopensis”.

tutulması, kentte bir boule (βουλή) ve demos (δῆμος) bulunması kentin ekonomik ve idari gelişimini destekleyen temel unsurlardır (CIG 3714; Plin. Ep. X.47; Waddington et al., 1908: 245; Doğancı, 2007: 16; Can, 2025: 117).

*Resim 2- İmparator Alexander Severus (MS 222-235)
Dönemi Colonia Iulia Concordia Apamea sikkesi⁶*

Kaynak: RPC VI 3002; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/3002>

Apameia'nın koloni statüsünün uygulamadaki yansımaları, Genç Plinius'un İmparator Traianus'a gönderdiği mektuplarda açık biçimde görülmektedir. Plinius, kentin mali kayıtlarını incelemek istediğinde, koloni statüsünün sağladığı geleneksel hakları gerekçe göstererek bu talebinin sınırlandırıldığını ifade etmektedir (Plin. Ep. X.47).

Plinius'tan İmparator Traianus'a

Efendim, Apameia'da kamu borçlularını, gelir ve harcamaları gözden geçirmek istediğimde bana,

⁶ Sikkenin ön yüzünde defne çelenkli, pelerinli ve zırlı sağa dönük Severus Alexander büstü ve IMP C M AVR SEV ALEXAND AVG (Imperator Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus) yazısı, arka yüzünde yelkeni açık gemi; dümeni kullanan dümenci ve dört kürekçi, pruvada sancak (?) bulunmaktadır. Sikkenin arka yüzündeki yazıtta COL IVL CONC AVG APA[ME?] D D [col(onia) Iul(ia) Conc(ordia) Aug(usta) Apame(a) d(ecreto) d(ecurionum)] kısaltması bulunmaktadır.

koloninin hesaplarını okumamı herkesin istediği, yine de bunların şimdiye kadar hiçbir proconsul tarafından incelenmediği, koloninin topluluğu istediği şekilde yönetme ayrıcalığına ve çok eski âdetine sahip olduğu yanıtı verildi... (Plin. Ep. X.47).

Traianus'tan Plinius'a

Mektubuna eklediğin Apameialıların raporu beni, bu eyalet proconsul'larının, onların hesaplarını denetlemekten uzak durduklarına inandırmak istemelerinin nedenlerini araştırma gereğinden vazgeçirdi, çünkü bizzat Apameialılar senin, onların hesaplarını incelemene karşı çıkmadılar. Bir şekilde dürüstlüklerini dikkate almak gerekir; sahip oldukları ayrıcalıkları koruyarak bundan böyle bu denetimin benim irademle yerine getirileceğini bilsinler. (Plin. Ep. X.48).

Plinius'un imparatora yazdığı mektup (Plin. Ep. X.47) ve imparatorun cevabı, mektubu (Plin. Ep. X.48) Roma yönetiminin kolonilere tanıdığı yönetsel özerkliğin yalnızca hukuki bir düzenleme olmadığını, uygulamada da korunduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Sherwin-White, 1958: 320; Palaz Erdemir, 2004: 175; Turan, 2014: 260).

Koloni statüsü, Apameia'nın yalnızca yönetim yapısını değil, kentsel gelişimini ve bölgesel rolünü de etkilemiştir. Roma'nın Anadolu'daki ulaşım ve ticaret politikaları doğrultusunda kent, Marmara kıyılarındaki stratejik konumunu koruyarak Bithynia'nın başlıca limanlarından biri olmayı sürdürmüştü; iç bölgeler ile deniz ticareti arasında önemli bir bağlantı noktası işlevi görmüştür.

MS III. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yaşadığı siyasi ve askerî krizler tüm imparatorluk topraklarını etkilemiştir. Karadeniz'in kuzeyinden gelen Got topluluklarının Anadolu'ya

yönelik saldırıları sırasında Bithynia Bölgesi ciddi tahribata uğramıştır (Zos.1.35). MS 250’li yıllarda gerçekleşen Got akınları sonucunda bölgedeki Khalkedon, Nikomedia, Nikaia ve Prusa kentleri yağmalanmış ve ekonomik faaliyetler sekteye uğramıştır. Apameia da bu saldırılardan etkilenen yerleşimler arasında yer almıştır (Doğancı, 2007: 14 vd.; Arıcı, 2021: 229).

Tarihçi Zosimos, MS 258 yılında Gotların Apameia’nın da dâhil olduğu önemli Bithynia kentlerini yağmaladıklarını ve elde ettikleri ganimetlerle bölgeden ayrıldıklarını aktarmaktadır (Zos. 1.35). Bu saldırılar, kentin ekonomik ve sosyal yapısında geçici bir gerilemeye yol açmış olsa da Apameia, kısa sürede eski konumunu geri kazanmıştır.

Roma kolonisi statüsü, Apameia’nın idari yapılanmasını, hukuki konumunu ve ekonomik gelişimini belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Kent, bu ayrıcalıklı statü sayesinde Bithynia Bölgesi’nde Roma egemenliğinin en güçlü temsilcilerinden biri hâline gelmiş ve uzun süre bu konumunu korumuştur.

Apameia’da Sosyal, Ekonomik ve Dini Hayat

Apameia, tarihsel gelişimi boyunca Hellenistik ve Roma dünyasının etkilerinin bir arada görüldüğü önemli bir liman kenti olmuştur. Siyasal egemenliklerde yaşanan değişimlere rağmen kent, farklı etnik kökenlerden ve hukuki statülerden toplulukların birlikte yaşadığı kozmopolit yapısını uzun süre korumuştur. İlk kuruluş döneminde bir Hellen kolonisi olan kent, antik kaynaklarda Myrleia veya Myrleanon olarak anılırken, kent sakinleri Myrleanoi olarak adlandırılmıştır. Bithynia Krallığı’nın hâkimiyetine girmesinin ardından ise yerleşim Apameia, halkı da Apameis adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu ad değişiklikleri, yalnızca siyasal hâkimiyetin değil, kentin kimliğinde yaşanan dönüşümün de göstergesidir. Bununla birlikte Myrleia adının, bölgedeki Hellen kolonizasyonundan daha eski bir yerel geleneğe dayandığı düşünülmektedir (Can, 2023: 64).

Apameia'nın toplumsal ve ekonomik yapısının şekillenmesinde liman kenti kimliği belirleyici olmuştur. Propontis (Marmara Denizi) kıyısındaki stratejik konumu sayesinde kent, hem Bithynia Bölgesi'nin hem de hinterlandında yer alan Prusa ad Olympum'un dış dünyaya açılan kapısı işlevini üstlenmiştir. Olympos Dağı'ndan elde edilen kereste ve Prusa Ovasında yetiştirilen tarım ürünleri Apameia limanı üzerinden Ege, Karadeniz ve tüm Akdeniz dünyasına ihraç edilmiştir (Langer, 1981: 5; Doğancı, 2012: 100).

Prusalı hatip Dion Chrysostomos, Apameia'nın başlıca ekonomik faaliyetlerinin gemi yapımı ve deniz ticareti olduğunu belirtmekte ve kentin Prusa'nın limanı olarak hizmet verdiğini açıkça ifade etmektedir (Dion Chrys. 40.30-33; Bosch, 1952: 15; Doğancı, 2007: 17; Doğancı, 2012: 100; Gündüz, 2015: 118).

MS 58 yılında C. Iulius Aqulia Apameia-Nikaia arasında bir kara yolu inşa etme göreviyle eyalete gönderilmiştir (CIL III 346; Magie, 1950: 562, 1419; Doğancı, 2017: 73). Bu durum, Apameia'nın yalnızca bir kıyı yerleşimi olmadığını, aynı zamanda iç kesimlerde üretilen tarımsal ve ticari ürünlerin Ege Havzası, Akdeniz ve Karadeniz ticaret ağlarına ulaştırılmasında önemli bir dağıtım merkezi olduğunu göstermektedir.

Apameia'nın ekonomik yapısı yalnızca liman faaliyetlerine dayanmamaktadır. Kentin hinterlandında gerçekleştirilen zeytin yetiştiriciliği başta olmak üzere tahıl, meyve, sebze ve diğer tarımsal ürünlerin üretimi, ticari canlılığı destekleyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Hayvancılık da yerel ekonomiye katkı sağlayan faaliyetlerden biri olmuş; böylece kent, ticaret ile tarımsal üretimin birbirini tamamladığı dengeli bir ekonomik yapı geliştirmiştir. Bu çeşitlilik, Apameia ekonomisinin yalnızca deniz ticaretine dayanmayan, aynı zamanda güçlü bir tarımsal üretim altyapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Resim 3- Apameia’da bulunan “Bronz Çocuk Heykeli”

Kaynak: Yüceil Yıldırım, I. G., & Şahin, F., 2026: 44; Arıcı, 2021: 241.

Ekonomik hareketlilik, Apameia’nın toplumsal yapısını da etkilemiştir. Liman aracılığıyla kurulan ticari ilişkiler, farklı kültürel geleneklerin kentte bir araya gelmesini sağlamış; Hellenistik miras, Roma idari sistemi ve yerel Anadolu kültürleri uzun süre birlikte varlığını sürdürmüştür. Bu çok katmanlı yapı, hem maddi kültür kalıntılarında hem de sanatsal üretimde izlenebilmektedir. Kentte ele geçirilen bronz çocuk heykeli, Hellenistik sanat anlayışının Apameia’daki yansımalarından biridir (Arıcı, 2021: 228 vd.). Çocuk figürlerinin hayvanlarla birlikte betimlenmesi, dönemin Doğu Akdeniz sanatında yaygın olarak görülen ikonografik geleneğin bölgedeki devamlılığını göstermektedir (Arıcı, 2021: 228 vd.). Bu

eser, kentin yalnızca ticari değil, kültürel açıdan da Hellenistik dünyanın etkisi altında bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Dinsel yaşam bakımından Apameia, Bithynia Bölgesi'nin çok tanrılı inanç sistemini yansıtan merkezlerden biridir. Yazıtlar ve sikkeler kentte Dionysos, Athena, Demeter, Aphrodite, Zeus, Hermes ve Poseidon kültlerinin önem taşıdığını göstermektedir (Boyana, 1997: 315).

Apameia sikkelerinde en çok Tanrıça Athena tasvirleri bulunmaktadır. Sikkeler Tanrıça genellikle sol dönük oturur vaziyette, miğferli ve baykuşuyla birlikte görünmektedir (Waddington et al., 1908: 247, nr. 1-4; Waddington et al., 1908: 247, nr. 9, Waddington et al., 1908: 248, nr. 17; Boyana, 1997: 312). Sikkelerde Apollon ise başında defne çelengi ile tasvir edilmiştir (Waddington et al., 1908: 248, nr. 12-14; Waddington et al., 1908: 248, nr. 17; Boyana, 1997: 312).

Dionysos'un hem Bithynia takviminde bir aya adını vermesi hem de Apameia sikkelerinde sıkça tasvir edilmesi, bu kültün bölgesel ölçekteki etkisini ortaya koymaktadır (Waddington et al., 1908: 249, nr. 26; Boyana, 1997: 44-52). Roma Döneminde Apameia'da basılan sikkeler üzerinde Dionysos tasvirlerine sıklıkla rastlanmaktadır (Waddington et al., 1908: 249, nr. 29; Waddington et al., 1908: 254, nr. 51; Waddington et al., 1908: 259, nr. 86; Waddington et al., 1908: 261, nr. 102; Waddington et al., 1908: 262, nr. 106; Waddington et al., 1908: 263, nr. 111; Waddington et al., 1908: 263, nr. 112; Boyana, 1997: 313-314). Sikkelerde Dionysos atributları olan panter, üzüm salkımı, sarmaşıktan çelengi ve thyrsosu ile birlikte görülmektedir. (Boyana, 1997: 314).

Resim 4- Arka Yüzünde Dionysos Büstü Bulunan Apameia sikkesi⁷

Kaynak: Waddington et al., 1908: 259, nr. 86; https://www.wildwinds.com/coins/ric/geta/_apameia_RecGen_86.jpg (Erişim Tarihi: 07.06.2026).

Tanrıça Aphrodite tasvirlerinin Apameia sikkelerindeki sıklıkla görülmesi, bu tanrıçanın kentteki önemi göstermesi açısından önemlidir. Sikkelerde genellikle çıplak, ayakta, başı sağa dönük olarak tasvir edilmiştir. Bazı sikkelerde bir yunusun üzerine oturmuş, sola dönük ve karşısında Eros bulunmaktadır (Waddington et al., 1908: 256, nr. 65; Boyana, 1997: 314). İmparator Commodus ve Geta dönemlerinde basılan sikkeler üzerinde de Aphrodite tasvirlerine rastlanmaktadır (Waddington et al., 1908: 255, nr. 61; Waddington et al., 1908: 256, nr. 66; Waddington et al., 1908: 259, nr. 84; Boyana, 1997: 314).

Apameia sikkelerinde bereket tanrıçası Demeter tasvirlerinin görülmesi kentin verimli arazileriyle ilişkili olmalıdır (Waddington

⁷ Sikkenin ön yüzünde çıplak başlı Geta büstü ve L SEPT GETA CAES yazısı, arka yüzünde Dionysos sola dönük ayakta; uzun giysili, sağ elinde üzüm salkımı, sol elinde thyrsos taşımaktadır. Ayaklarının yanında bir panter yer almaktadır. Sikkenin arka yüzündeki yazıtta COL IVL CONC AVG APAM D D [Colonia Iulia Concordia Augusta Apamea, Decreto Decurionum] kısaltması bulunmaktadır.

et al., 1908: 249, nr. 23; Waddington et al., 1908: 249, nr. 27). Roma imparatorları Traianus, Hadrianus, Philippus, Valerianus ve Gallienus dönemlerinde basılan sikkelerde Tyche tasvirleri görülmektedir (Waddington et al., 1908: 253, nr. 42; Waddington et al., 1908: 253, nr. 44; Waddington et al., 1908: 257, nr. 68; Waddington et al., 1908: 260, nr. 93; Waddington et al., 1908: 263, nr. 115; Boyana, 1997: 315). Zeus, Hermes ve Poseidon Apameia sikkelerinde görülen diğer tanrılardır (Waddington et al., 1908: 257, nr. 70; Waddington et al., 1908: 250, nr. 32; Waddington et al., 1908: 255, nr. 55; Boyana, 1997: 315).

Sonuç olarak Apameia'nın sosyal yapısı, liman kenti olmasının sağladığı ekonomik dinamizm ile Hellenistik, Roma ve yerel Anadolu geleneklerinin etkileşimi sonucunda biçimlenmiştir. Ticaret, tarımsal üretim, dini yaşam ve kültürel çeşitlilik birbirini tamamlayarak kentin Bithynia Bölgesi içerisindeki önemini uzun süre korumasına katkı sağlamıştır.

Apameia'da Sikke Basımı ve Nümismatik Veriler

Antik Çağ kentlerinde sikkeler yalnızca ekonomik yaşamın bir aracı değil, aynı zamanda siyasal kimliğin, dinsel tercihlerin ve yerel aidiyetin yansıtıldığı resmî belgeler niteliğindedir. Bu nedenle Apameia'da basılan sikkeler, kentin özellikle Roma egemenliği altındaki statüsünü, ekonomik gelişimini ve kültürel kimliğini değerlendirebilmek açısından önemli veriler sunmaktadır.

Mevcut bulgular, Apameia'da ilk sikkelerin MÖ IV. / III. yüzyıllarda basıldığını göstermektedir (Wroth, 1889: 109-110, nr. 1-14; Waddington et al., 1908: 247, nr. 1-5). Bu dönemde Yunanca lejantlı, Myrleia adını taşıyan bronz sikkeler basılmıştır. Sikkeler üzerinde çoğunlukla Pallas Athena, Demeter, Dionysos, Hermes ve Apollon gibi mitolojik tasvirler bulunmaktadır (Waddington et al., 1908: 246; Wroth, 1889: 109, nr. 1-3 (Pallas Athena); Wroth, 1889:

110, nr. 7, 10 (Apollon); Wroth, 1889: 110, nr. 11 (Demeter); Wroth, 1889: 111, nr. 18-19 (Hermes); Wroth, 1889: 115, nr. 41 (Dionysos).

Kente düzenli sikke basımının Roma Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte MÖ I. yüzyıldan itibaren başladığı görülmektedir (RPC 2003; Waddington et al., 1908: 250, nr. 32-36; Wroth, 1889: 110-111, nr. 15-19). Vibius Pansa'nın Bithynia Eyaleti'nde proconsul olarak görev yaptığı dönemde (MÖ 48-47) basılan Apameia / Myrleia sikkeleri Yunanca lejantlıdır. Sikkeler üzerinde kentin adı Apameia veya Apameia Myrlea olarak görülmektedir (Waddington et al., 1908: 250, nr. 30-31; Wroth, 1889: 110, nr. 14). Sikkeler üzerinde Apollon veya Dionysos figürleri çoğunluktadır. Dionysos başı ve oturan Roma figürü gibi tiplere, aynı dönemde Bithynia kentlerinin birçoğunda rastlanmaktadır (Waddington et al., 1908: 246; Wroth, 1889: 115, nr. 41).

Resim 5- MÖ I. Yüzyıl Ortalarında Basılan Apameia Sikkesi⁸

Kaynak: RPC I 2003; Waddington et al., 1908: 250, nr. 34; <https://www.wildwinds.com/coins/greece/bithynia/apameia/i.html> (Erişim Tarihi: 04.06.2026).

⁸ Sikkenin ön yüzünde Sağa dönük, petasoslu Hermes başı, arka yüzünde çevrede C I C A lejandı; ortada üç Roma askerî sancağı (signa), altta DD bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi sonlarında Apameia'nın düzenli sikke basmaya başlaması ve sikke sayısındaki artış Roma'nın Bithynia ve Pontos'ta gerçekleştirdiği idari düzenlemeler (lex Pompeia) sonrasında kentin bölgesel öneminin artmasıyla yakından ilişkilidir (Bosch, 1952: 10; Woytek, 2011: 122).

Apameia'da sikke basımı, Roma İmparatorluk Dönemi boyunca belirli aralıklarla devam etmiştir. Bu dönemde sikkelerde önemli değişiklikler yapılmıştır. Koloninin adı başlangıçta kısaltılmış şekilde (C·I·C·A, bazen C·I·C) yazılmış, daha sonra daha uzun biçimi kullanılmaya başlanmıştır. Lejantların sonunda her zaman D(e) C(urionum) D(ecreto) (Kent meclisinin kararıyla) ifadesi yer almaktadır (Waddington et al., 1908: 246).

Apamaeia'da Roma İmparatorluk Döneminin ilk sikkeleri Augustus (MÖ 27-MS 14) devrinde basılmıştır (RPC I 2008, RPC I 2009; RPC I 2010A; Waddington et al., 1908: 251, nr. 38; Wroth, 1889: 111, nr. 20; Arıcı, 2021: 228). Tiberius (MS 14-37) dönemine ait herhangi bir sikke günümüze ulaşmamıştır. Darphane faaliyetleri Caligula (MS 37-41) döneminde yeniden başlamıştır (RPC I 2013; Waddington et al., 1908: 251, nr. 39; Wroth, 1889: 111, nr. 21). Claudius (MS 41-54) ve Nero (MS 54-68) dönemlerinde sikke basımı devam etmiştir (RPC Suppl. 2, 2014; Waddington et al., 1908: 252, nr. 40). Titus (MS 79-81), Domitianus (MS 81-96) ve Nerva (MS 96-98) dönemlerine tarihlenen herhangi bir Apameia sikkesi günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, Traianus (MS 98-117) döneminden itibaren darphane faaliyetlerinin yeniden canlandığı görülmektedir (RPC III 1029; RPC III 1031; Waddington et al., 1908: 253, nr. 42; Woytek, 2011: 122; Arıcı, 2021: 228).

İmparator Traianus sonrasında Apameia darphanesinin faaliyetlerini, kısa süreli kesintiler dışında, düzenli biçimde sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu süreçteki en önemli kesinti, MS 256 yılındaki Got istilas sırasında yaşanmıştır. Bununla birlikte kent, istilanın ardından kısa sürede yeniden sikke basımına başlamış ve

ekonomik canlılığını koruyarak darphane faaliyetlerini devam ettirmiştir. İmparator Valerianus (MS 253-260) ile başlayan sikke basımı Gallienus (MS 260-268) döneminde de devam etmiştir (Waddington et al., 1908: 262-3, nr. 107-110; Wroth, 1889: 115, nr. 41 (Valerianus); Waddington et al., 1908: 263-4, nr. 112-121; Wroth, 1889: 116, nr. 43 (Gallienus); Bosch, 1952: 10).

Apameia sikkeleri, dolaşım aracı olmalarının ötesinde, kentin siyasal statüsünü de yansıtmaktadır. Roma kolonisi olduktan sonra basılan sikkelerde Colonia Iulia Concordia Apamea unvanının ve Latince lejantların kullanılması, Roma egemenliğinin kent kimliği üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır (Bosch, 1950: 243; Can, 2025: 113 vd.). Buna karşılık sikkeler üzerinde Dionysos başta olmak üzere çeşitli yerel tanrıların tasvir edilmesi, Roma yönetimi altında yerel dinsel geleneklerin varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

İkonografik açıdan değerlendirildiğinde Apameia sikkeleri, Roma siyasal otoritesi ile yerel kültürel kimliğin birlikte temsil edildiği belgeler olarak dikkat çekmektedir. İmparator portreleri, koloni unvanları ve Latince yazıtlar Roma egemenliğini simgelerken; Dionysos, Athena, Zeus, Tyche, Kybele ve Apollon gibi figürler ise Bithynia'nın yerel inanç dünyasını yansıtmaktadır (Waddington et al., 1908: 259, nr. 86; Waddington et al., 1908: 263, nr. 112-113; Waddington et al., 1908: 263, nr. 116; Waddington et al., 1908: 260, nr. 93; Wroth, 1889: 109, nr. 3-4). Bu yönüyle sikkeler, kentin çok katmanlı kimliğini belgeleyen önemli arkeolojik buluntular arasında yer almaktadır.

Apameia'da sikke basımı, yalnızca ekonomik canlılığın değil, aynı zamanda Roma idari sistemine entegrasyonun ve yerel kimliğin sürekliliğinin de göstergesidir. Kent sikkeleri, Apameia'nın Bithynia Bölgesi içerisindeki siyasi ve ekonomik konumunu anlamaya katkı sağlayan en önemli nümismatik veriler arasında değerlendirilmelidir.

Sonuç

Antik Çağ'da Myrleia, daha sonra Apameia adıyla anılan Mudanya, coğrafi konumu sayesinde Bithynia Bölgesi'nin siyasal, ekonomik ve ticari gelişiminde önemli rol oynayan kıyı yerleşimlerinden biri olmuştur. Propontis'in güney kıyısında yer alması ve Prusa ad Olympum'un denize açılan başlıca limanı olarak işlev görmesi, kentin tarih boyunca bölgesel önemini korumasını sağlamıştır.

Araştırmada değerlendirilen antik yazılı kaynaklar, epigrafik belgeler, nümismatik veriler ve arkeolojik buluntular birlikte ele alındığında, Apameia'nın yalnızca bir liman kenti olmadığı; aynı zamanda Bithynia'nın siyasal dönüşümlerini yansıtan önemli bir idari merkez olduğu anlaşılmaktadır. Hellen kolonizasyonuyla başlayan gelişim süreci, Bithynia Krallığı dönemindeki yeniden yapılanma ve Roma egemenliği altında kazanılan koloni statüsüyle birlikte kentin kurumsal yapısını belirleyen temel aşamaları oluşturmuştur.

Özellikle Roma kolonisi statüsü, Apameia'nın hukuki ve idari konumunu önemli ölçüde değiştirmiş; kentin bölgesel ticaret içerisindeki ağırlığını artırırken Roma'nın Kuzeybatı Anadolu'daki yönetim anlayışının da önemli örneklerinden birini meydana getirmiştir. Bununla birlikte liman faaliyetleri, tarımsal üretim ve ticaret ağlarının birlikte değerlendirilmesi, kentin ekonomik gücünün yalnızca deniz ticaretine dayanmadığını, güçlü bir hinterland tarafından desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Nümismatik veriler ise Apameia'nın siyasal statüsü ile kültürel kimliğinin birlikte izlenebildiği önemli bir kaynak grubunu oluşturmaktadır. Kent sikkeleri, Roma egemenliğini yansıtan unsurlar ile yerel dinsel gelenekleri aynı yüzey üzerinde buluşturarak, Roma yönetimi ile yerel kimliğin bir arada sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu durum, Bithynia kentlerinin

Roma İmparatorluğu içerisindeki uyum ve süreklilik süreçlerinin anlaşılması açısından da önem taşımaktadır.

Bu çalışma, farklı nitelikteki kaynak gruplarını birlikte değerlendirerek Myrleia/Apameia'nın kuruluşundan Geç Antik Çağ'a kadar uzanan tarihsel gelişimini bütüncül bir çerçevede ele almayı amaçlamıştır. Mevcut veriler, kentin Bithynia Bölgesi'nin siyasi ve ekonomik tarihinde sahip olduğu konumun, literatürde bugüne kadar ele alınandan daha belirgin olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte Apameia üzerine yürütülen arkeolojik çalışmaların henüz sınırlı düzeyde olması, özellikle erken yerleşim evreleri, liman yapıları, kentsel dokusu ve ticaret ağları hakkında cevap bekleyen pek çok sorunun bulunduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte gerçekleştirilecek sistematik kazılar ile yeni epigrafik ve nümismatik buluntuların değerlendirilmesi, kentin tarihsel gelişiminin daha ayrıntılı biçimde ortaya konulmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Appianus. (1955). *Mithridateios* (H. White, Ed.). Loeb Classical Library.

Dion Chrysostomos. (1962). *Orationes* (H. L. Crosby, Çev.). Loeb Classical Library.

Livius (1967). *Ab Urbe Condita* (From the Founding of the City) (A. C. Schlesinger, Çev.). The Loeb Classical Library.

Plinius Secundus. (1947). *Naturalis Historia* (H. R. Rackham, Çev.). Loeb Classical Library.

Plinius. (1999). *Epistulae: Anadolu Mektupları* (Kitap X) (Ç. Dürüşken & E. Özbayoğlu, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Pomponius Mela. (1998). *De Chorographia*, Pomponius Mela's Description of the World (F. E. Romer, Çev.). University of Michigan Press.

Skylaks. (2012). *Periplous*, (M. Arslan Çev.), *Mediterranean Journal of Humanities* II(1). 239-257.

Stephanos Byzantinos (2006-2016). *Ethnicorum* I-IV (M. Billerbeck, Ed.). Walter de Gruyter.

Strabon. (2000). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası* (Kitap XII–XIII–XIV) (A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ulpianus, (1998). *Ulpianus, Digesta: Ulpianus, The Digest of Justinian*, (A. Watson, Çev. & Ed.). University of Pennsylvania Press.

Zosimos (1967). *Historia Nova* (The Decline of Rome) (J. J. Buchanan and H. T. Davis, Çev.). Trinity University Press.

Modern Kaynaklar

Arcagök, İ. & Şahin, M. (2024). Görükle'den İki Yeni Mezar Steli. *OLBA*, 32(XXXIII), 55-65.

Arıcı, S. (2021). Myrleia / Apameia'dan (Bursa / Mudanya) Bir Bronz Çocuk Heykeli. *OLBA*, 29(XXIX), 227-244.

Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*. Odin Yayıncılık.

Arslan, M. (2010). *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. Odin Yayınları.

Bosch, E. (1950). Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri. *Tarih Dergisi*, 1(2), 237-262.

Bosch, E. (1952). Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri 2. *Tarih Dergisi*, 2(3-4), 7-16.

Boyana, H. (1997). *Bithynia Tanrıları ve Kültürleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Braund, D. (1984). *Rome and Friendly King: The Character of Client Kingship*. St. Martin's Press.

Burnett, A., Amandry, M. and Ripollès, P.P. (1992). *Roman Provincial Coinage, Vol. I: From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC - AD 69)*. British Museum Press.

Can, A. (2023). *Güney Bithynia'da Bir Kent: Prusa ad Olympum* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

Can, A. (2025). Myrleia / Apameia'nın Roma Kolonisi Olması ve Sonrasındaki Gelişimi. H. Karabağ Aslan, Y. Z. Karaaslan (Eds.), *Myrleia'dan Mudanya'ya: Diplomasi, Tarih ve Kültürel Miras* (s. 113-123). Mudanya Belediyesi Yayınları.

Corpus Inscriptorum Latinarum (CIL), I-XXVI, 1857-1950.

Doğan, Y. (2016). Sezgin Köksal Koleksiyonu'ndan Apameia Myrleia'ya (Mudanya) Ait Yeni Yazıtlar. *PHILIA*, Suppl. 1, 269-277.

Doğancı, K. (2007). Antik Dönemde Mudanya (Myrleia-Apameia). Y. Oğuzoğlu (Yay. Haz.), *Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya* (ss. 14-19). Gaye Kitabevi.

Doğancı, K. (2012). Antik Dönemde Bithynia'dan Geçen Ticari ve Askeri Yollar. T. Yiğit, M. A. Kaya, A. Sina (Eds.), *Prof. Dr. Ömer Çapar'a Armağan* (s. 93-104). Hel Yayıncılık.

Doğancı, K. (2013). Antik Kaynaklara Göre Bithynia'daki Civitas'lar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(24), 167-186.

Doğancı, K. (2017). Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Pontus Eyaletinde Uyguladığı Askeri Politikalar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (56), 68-85.

Doğancı, K. (2019). Augustus Dönemi'nde Roma'nın Bithynia et Pontus Eyaleti valileri. E. Arslan, T. Tapur, C. Aladağ (Eds.), *Sosyal Bilimler Araştırmaları* (s. 1-10). Çizgi Kitabevi Yayınları.

Gündüz, S. (2015). Bursa'nın Antik Deniz Limanları. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 105-146.

Gürgen, İ. (2022). Bursa'nın Eski Çağları: Prusa'dan Bursa'ya. B. K. Yeşilbursa (Edt.). *Bursa'da Zaman, Mekân ve İnsan* (s. 117-129). Sentez Yayıncılık.

Harris, B. F. (1980). Bithynia. Roman Sovereignty and The Survival of Hellenism. H. Temporini (ed.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II(7.2), 857-901.

Jones, A.H.M. (1971). *The Cities of Eastern Roman Provinces*. Clarendon Press.

Karakuş, O. S. (2024). *Roma Egemenliğinde Bithynia (Toplum, Ekonomi ve Din/ Bir Roma Eyaletinde Gelişim-Değişim Süreci)*. Kabalcı Yayıncılık.

Kaya, M. A. (1998). Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1), 163-173.

Kaya, M.A. (2000). *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kınacı, M. (2016). Kral I. Prusias'ın Yayılmacı Politikası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 27-43.

Kiepert, H. (1903). *Asia citerior [Map]*. Geographische Verlagshandlung Dietrich Reimer.

Langer, N. P. (1981). *Power and Propaganda: Relations Between Rome and Bithynia Under the Empire* [Unpublished Phd Thesis]. University of Virginia.

Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor*. Princeton University Press.

Palaz Erdemir, H. (2004). Roma'nın Küçük Asya'da İdari Bir Meselesi: Bağımsız Şehirler. *Adayla*, VII, 171-184.

Ridley, R. T. (1987). *History of Rome (A Documented Analysis)*. l'Erma di Bretschneider.

RPC VI (Online). *Roman Provincial Coinage*. <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/3002> (Erişim Tarihi: 10.06.2026)

Ruge, W. (1933). Myrleia. *RE*, 16.1, 1104.

Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I. Türk Tarih Kurumu Basımevi*.

Sherwin-White, A. N. (1958). *The Roman Citizenship*. Oxford University Press.

Şahin, M. (2013). Bursa İli Yüzey Araştırması 2011 (Mudanya-Harmancık). Adil Özme (Yay. Haz.), 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı I* (s. 101-114). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Taşlı, İ. (2022). *Bithynia Kentlerinin Kuruluşu ve Kuruluş Efsaneleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi.

Tekin, O. (2008). *Eski Roma ve Yunan Tarihine Giriş*. İletişim Yayınları.

Turan, O. (2014). *Roma Kolonizasyon Politikası Bağlamında Kuzeybatı Anadolu'daki Roma Kolonileri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Waddington, W. H., Babelon, E., Reinach, Th. (1908). *Recueil Général Des Monnaies Grecques d'Asie Mineure*. Ernest Leroux.

Woytek, B. E. (2011). The Coinage of Apamea Myrlea Under Trajan And The Problem of Double Communities in The Roman East. *NC*, 171, 121-132.

Wroth, W. (1889). *Catalogue of Greek coins: Pontus, Paphlagonia, Bithynia, and the Kingdom of Bosphorus*. The Trustees of the British Museum.

Yüceil Yıldırım, I. G., & Şahin, F. (2026). Myrelia/Apameia Bronz Çocuk Heykelinin Arkeometrik İncelemesi. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 91, 41-60.

Online Kaynaklar

<https://imperium.ahlfeldt.se/places/21212.html> (Digital Atlas of the Roman Empire) (Erişim Tarihi: 10.06.2026).

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/2004> (Erişim Tarihi: 14.06.2026).

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/3002> (Erişim Tarihi: 01.06.2026).

https://www.wildwinds.com/coins/ric/geta/_apameia_RecGen_86.jpg (Erişim Tarihi: 07.06.2026).

<https://www.wildwinds.com/coins/greece/bithynia/apamea/i.html> (Erişim Tarihi: 04.06.2026).

